

De ruimtelijke structuur van Maastricht in samenhang met het publieke leven (jaar 0 tot 1900)

Drie casestudies: Onze Lieve Vrouwe, Vrijthof en Markt

Inhoud

Introductie	3
Context en achtergrond	3
Doel van het onderzoek	4
Methodologie	4
Gebied 1: Oud Castellum en Onze Lieve Vrouwe	7
Vroege ontwikkeling - Castellum ± 10 v. Chr. tot 1000	7
Late ontwikkeling - Onze Lieve Vrouwe 1000 tot 1500	10
Deelconclusie	15
Gebied 2: Sint-Servaas en Vrijthof	17
Vroege ontwikkeling – Sint-Servaas en Vrijthof 1000 tot 1600	17
Late ontwikkeling – Sint-Servaas en Vrijthof 1600 tot 1900	21
Deelconclusie	26
Gebied 3: Markt en Stadhuis	28
Vroege ontwikkeling – Markt en Stadhuis 1000 tot 1500	28
Late ontwikkeling – Markt en Stadhuis 1500 tot 1900	33
Deelconclusie	39
Conclusie	41
Een analyse van historische ontwikkelingen in de hedendaagse stadsplattegrond van Maastricht (tot 1500)	41
Een analyse van historische ontwikkelingen in de hedendaagse stadsplattegrond van Maastricht (eeuwen na 1500)	44
Discussie	47
Bronnen	48

Introductie

Context en achtergrond

De stad Maastricht heeft als een van de oudste steden van Nederland een uniek karakter als het gaat om middeleeuwse architectuur en structuur. De stad heeft een historische binnenstad met sfeer, een bourgondisch karakter en bijzondere terrassen en pleinen. Maastricht is een stad doordrenkt van een rijke historie en culturele diversiteit, het biedt een intrigerende blik op de evolutie van een stedelijke omgeving door de tijd heen. Veel publieke ruimtes, historische straten of oude gebouwen hebben een lang verleden van publiek belang. Deze studie richt zich op de nauwe relatie tussen de fysieke lay-out en structuur van Maastricht en het publieke leven in de stad, en hun wederzijdse invloeden. Het roept de volgende hoofdvraag op:

“Hoe hebben de fysieke lay-out en structuur van Maastricht zich ontwikkeld in samenhang met het publieke leven gedurende de late Romeinse tijd, middeleeuwen en moderne tijd?”

Met deze hoofdvraag wordt onderzocht hoe de inwoners van Maastricht gebruik hebben gemaakt van publieke ruimte, in hoeverre zij afhankelijk waren van externe factoren en welke sporen deze evolutie heeft achtergelaten in de hedendaagse stadsstructuur. De vergaarde data en het gemaakte kaartmateriaal worden gebruikt om een algeheel beeld te schetsen over hoe de algemene historie op het gebied van publieke ruimte en stadsvorming zijn sporen heeft nagelaten in de hedendaagse stadsplattegrond. Dit zal worden bereikt door middel van een overzicht van de gekoppelde kaarten van de gehele stad Maastricht. Op deze manier kan een uitspraak worden gedaan over hoe de structuur van Maastricht als geheel gevormd is door zijn Romeinse en middeleeuwse verleden.

Maastricht is een grote en diverse stad, het heeft een Romeinse oorsprong en werd bewoond aan beide zijden van de Maas. Dit onderzoek richt zich vooral op de kern van Maastricht, het stadscentrum, het gebied binnen de eerste stadsmuren uit de middeleeuwen. Het is een gebied waar vandaag veel toerisme, terrassen en winkels te vinden zijn, naast de historische architectuur van kerken, pleinen en passages. Om een beter algeheel indruk van de stadwording te krijgen is er specifieke aandacht voor drie sleutelgebieden: het oud Castellum & de Onze Lieve Vrouwe, Sint-Servaas & het Vrijthof en de Markt & het Stadhuis. Deze worden in elk in een vroege en late fase geanalyseerd.

“Hoe werkte en ontwikkelde de fysieke lay-out en functioneren van de drie sleutelgebieden in de vroege en late periode wat betreft publieke voorzieningen en infrastructuur?”

Door de transformaties van deze zones te onderzoeken, wordt getracht een inzicht te verkrijgen in hoe stedelijke ontwikkelingen en het dagelijks leven elkaar hebben vormgegeven gedurende verschillende historische perioden.

Doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om de evolutie van de fysieke lay-out en structuur van Maastricht te onderzoeken in relatie tot het publieke leven in de stad. Gedurende de Romeinse tijd en met name de middeleeuwen was het leven van de burgers sterk gericht op de stad en de directe omgeving. Sociale interactie en levenskwaliteit werden daarom in hoge mate beïnvloed door aspecten zoals goed stadsbestuur, de aanwezigheid van openbare voorzieningen en de kwaliteit van de stedelijke infrastructuur. Het onderzoek richt zich op het verband tussen stedelijke ontwikkelingen en het dagelijkse leven van de bevolking in Maastricht gedurende verschillende historische periodes. Door de integratie van functies en voorzieningen in de stadsplattegrond te onderzoeken, zal het onderzoek inzicht bieden in hoe mensen in die tijd leefden, hoe ze gebruikmaakten van de openbare ruimte en hoe deze structuren hun impact hebben gehad op latere ontwikkelingen tot op heden. De waarde van het onderzoek ligt in het verbeteren van ons begrip van de relatie tussen stedelijke planning en het alledaagse leven van de burgers door de geschiedenis heen. De bevindingen uit de literatuur, verzamelde data en geanalyseerd historisch kaartmateriaal zijn vertaald naar een zelfgemaakte serie kaarten, aangevuld met tekst, die de evolutie van de stad Maastricht door de tijd heen illustreert. Deze kaarten richten zich specifiek op de veranderingen en ontwikkelingen in publieke ruimtes, openbare gebouwen en infrastructuur, met als doel inzicht te verschaffen in de wederzijdse invloed tussen stedelijke ontwikkelingen en het publieke en sociale leven in de stad.

Methodologie

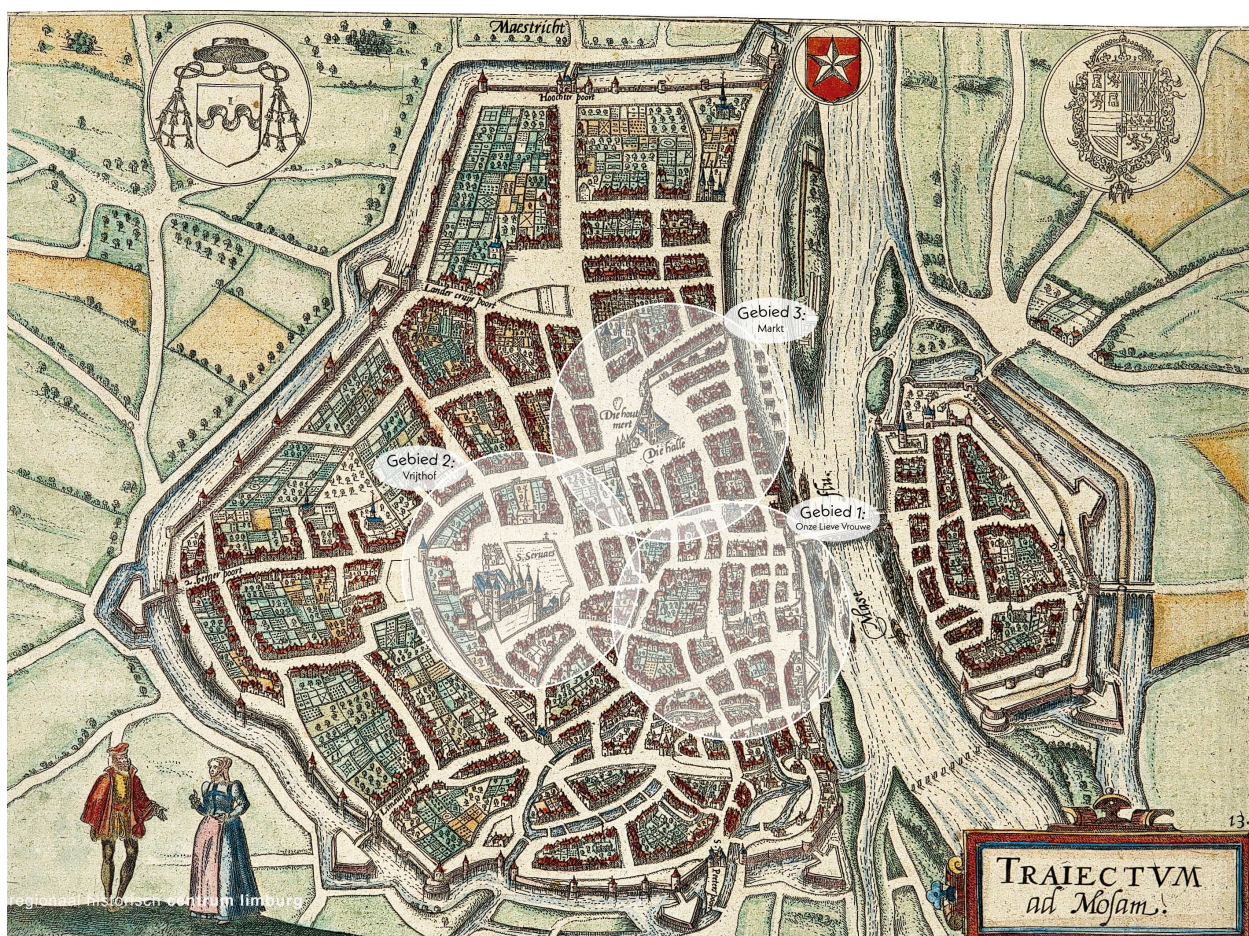
De onderlegger

Als onderlegger voor de kaarten is gebruik gemaakt van een zelf geabstraheerde kaart van Maastricht. Het geeft nauwkeurig bebouwing, wegen, groenvoorzieningen, rivieren en waterwegen, pleinen en andere fysieke kenmerken of infrastructuur aan. Voor het opstellen van de onderlegger is gebruik gemaakt van de informatie van het Basisregistratie Grootschalige Topografie, die aangeboden wordt vanuit Esri Nederland Content. De kaart is opgezet in ArcGIS Pro, om deze te exporteren en de onderzoeksbevindingen hier op te kunnen projecteren. Het projecteren van de informatie op de nauwkeurige kaart het geeft de lezer inzicht en begrip. Het zorgt voor een beter beeld over hoe de stad gefunctioneerd zal hebben in de onderzochte tijden, over hoe en waar publieke voorzieningen en belangrijke gebouwen hebben gestaan en hoe dit tegenwoordig nog te herkennen is in de stadsplattegrond. De informatie van BGT is een betrouwbaar referentiepunt voor het creëren van accurate representaties van het verleden.

Maastricht in drie gebieden

Maastricht is een grote stad met een rijk verleden, er hebben vele bijzondere activiteiten en nijverheden plaatsgevonden in alle uithoeken van de stad. Dit onderzoek legt de nadruk voornamelijk op het stadscentrum, omdat hier de oudste en meest historisch waardevolle kernen zich bevinden. Om de scope van het onderzoek te beperken en een diepgaande analyse mogelijk te maken van individuele pleinen, gebouwen en andere publieke aspecten, is ervoor gekozen om de stad te onderzoeken in drie specifieke gebieden: het oud Castellum en de Onze Lieve Vrouwe, Sint-Servaas en het Vrijthof, en tot slot de Markt en het Stadhuis. Dit zijn de meest essentiële en dynamische zones van Maastricht, elk van deze gebieden heeft een diepe historische betekenis en herbergt waardevolle elementen. Het zijn niet alleen belangrijke toeristische trekpleisters maar ook ontmoetingsplaatsen. Als centra van publiek leven en activiteit spelen deze gebieden een essentiële rol in het sociale en economische weefsel van Maastricht. Het oud Castellum en de Onze Lieve Vrouwe zijn verbonden met de Romeinse oorsprong

van de stad. Het Sint-Servaas en Vrijthof vormden een belangrijk religieus en cultureel centrum. De Markt en het Stadhuis zijn historische handels- en bestuurskernen. Deze drie gebieden zijn weer onderling sterk verbonden, wat ook zichtbaar zal zijn in de kaarten. Elk gebied zal aan de hand van twee kaarten geanalyseerd worden, waarbij één de vroege ontwikkeling weergeeft en de andere de latere ontwikkeling illustreert. Door zowel de vroege als late situaties te tonen, zal de analyse inzicht verschaffen in de veranderingen op het gebied van topografie, stadsindeling, functiewijzigingen, ontwikkeling van infrastructuur zoals bruggen en stadsmuren, evenals de evolutie van nijverheid en sociale activiteiten. De periodisering van de kaartanalyses is gebaseerd op de systematische clustering van relevante informatie. De gekozen methode omvat het verzamelen van informatie en het opstellen van kaarten, gevolgd door de categorisatie ervan in periodes op basis van hun onderlinge samenhang en logica. Onderstaande kaart (zie afbeelding 1) geeft de drie gebieden weer op de historische atlaskaart uit 1588 samengesteld door Braun en Hogenberg.

1. De drie casusgebieden, geprojecteerd op de kaart van Guicciardini uit de atlas van Braun en Hogenberg. Guicciardini, L. (1588)

Hoofdfactoren

Het onderzoek richt zich vooral op belangrijke functies die een sterke relatie met het publieke en sociale leven zoals recreatie, stadsbestuur, openbare ruimte, handel, kerkelijke centra en infrastructuren als verdedigingswerken en routing.

Bronnen en betrouwbaarheid

De reconstructiekaarten zijn samengesteld aan de hand van informatie uit archiefkaarten en geschreven bronnen. Het referentiekaartmateriaal is afkomstig van het officiële archief van het Regionaal Historisch Centrum Limburg. Om de

betrouwbaarheid te waarborgen, is er niet uitsluitend vertrouwd op eenmalige vermeldingen van elementen. Er is specifiek gezocht naar herhaalde vermeldingen op meerdere kaarten of in verschillende schriftelijke bronnen, gezien de mogelijkheid dat de toenmalige kaartenmakers niet altijd objectief waren in aspecten zoals schaalgrootte of de weergave van bijzondere of belangrijke details. Daarnaast vormt de tekst een basis als bronmateriaal voor de gemaakte kaarten. De tekst bevat alle verwijzingen naar de literatuur en historische kaarten en is de verantwoording van het tekenmateriaal.

Bronnen en betrouwbaarheid

De reconstructiekaarten zijn samengesteld aan de hand van informatie uit archiefkaarten en geschreven bronnen. Het referentiekartmateriaal is afkomstig van het officiële archief van het Regionaal Historisch Centrum Limburg. Om de betrouwbaarheid te waarborgen, is er niet uitsluitend vertrouwd op eenmalige vermeldingen van elementen. Er is specifiek gezocht naar herhaalde vermeldingen op meerdere kaarten of in verschillende schriftelijke bronnen, gezien de mogelijkheid dat de toenmalige kaartenmakers niet altijd objectief waren in aspecten zoals schaalgrootte of de weergave van bijzondere of belangrijke details. Daarnaast vormt de tekst een basis voor als bronmateriaal voor de gemaakte kaarten. De tekst bevat alle verwijzingen naar de literatuur en historische kaarten en is de verantwoording van het tekenmateriaal.

Gebied 1: Oud Castellum en Onze Lieve Vrouwe

Vroege ontwikkeling - Castellum ± 10 v. Chr. tot 1000

- Oude maasoever
- Torens
- Stadspoorten
- Romeinse brug van Maastricht (ca. 70 na Chr.)
- Via Belgica routing
- Horreum
- Thermocomplex
- Voormalig heiligdom
- Hypothese gracht

Maastricht is vrijwel altijd bewoond geweest, de strategische ligging aan de Maas en de Jeker maakt het een goede plek voor water, landbouw en nijverheid. Eerste tekenen van mensenleven en kampementen zijn gedateerd op 250.000 jaar geleden, opgegraven in de kleigroeve Belvédère, noordelijker van het oude Castellum zijn resten opgegraven van onder andere stenen werktuigen (Verhart, 2013). Latere sporen van blijvende menselijke aanwezigheid dateren met name uit de IJzertijd (700-200 voor Christus), belangrijke archeologische vindplaatsen zijn onder andere Randwyck, Sint-Servaaskerk, Vrijthof en Onze Lieve Vrouweplein (Ubachs, 2006, p.14).

Een belangrijke reden voor het stichten van de Romeinse nederzetting is de cruciale west-oost-verbinding over de Maas (Panhuysen, 1996, p.21). De strategische positie aan de Maas maakt het een interessante locatie voor handel en militaire verdediging, hier kan makkelijker een gecontroleerde omgeving gecreëerd worden omdat de rivier een natuurlijke barrière vormt tussen oost en west. Bij de nederzetting van de Romeinen kwam veeteelt, landbouw, handel en verkeer op gang. Een studie van Willem Goossens in 1923 was fundamenteel voor de ontdekking van een Romeinse brug over de Maas. Bij het doen van baggerwerk werden houten palen en zware stenen gevonden die een brug van 30 meter breed zouden moeten hebben gevormd (Panhuysen, 1996, p.22). Deze brug zou onderdeel geweest moeten zijn van de route van Boulogne, naar Tongeren en via Maastricht naar Keulen, een weg die aansluiting vond op de verbinding Nijmegen en Heerlen. Later door verschillende archeologen en historici aangeduid als de Via Belgica. De route Via Belgica werd bewaakt aan beide zijden van de brug. Op de linker oever van de Maas stichtten de Romeinen een Castellum, een leger- en opslagplaats, met onbekende naam. Deze ommuring, zoals op kaart aangegeven, zijn gereconstrueerd door een combinatie van archeologische fundament vondsten¹, en een onderlinge hypothetische verbinding. Er was maar een kleine oppervlakte binnen de omwalling, de meeste mensen woonden buiten de muren en grachten, het Castellum was vooral bedoeld voor het opbergen van het garnizoen. Buiten de muren woonden mensen in een zogenoemde insula, een soort woonblok of appartementsgebouw voor de armere burgers. In reconstructiekaarten² van opgravingen is te zien dat vele vroege en late 1ste-eeuwse archeologisch vondsten zijn gedaan naast en rondom de Via Belgica routing. Het toont het belang van de routing voor de nederzetting aan, waarschijnlijk bouwde burgers, soldaten en handelaren aan deze routing hun (tijdelijke) woonplaatsen. Binnen de muren zijn veel interessante ontdekkingen gedaan zoals inheemse munten, potten en glazen armbanden, maar de meest interessante vondsten die duiden op een publiek leven zijn de resten van steenbouw. Bij toeval werd er in 1840 een deel van een badinrichting ontdekt, later in de 20ste eeuw werd het gebied geheel gesaneerd werd er aanwezigheid van een thermencomplex geconstateerd (B op kaart) (zie afbeelding 2) (Panhuysen, 1996, p.34). Thermencplexen waren in de Romeinse tijd niet

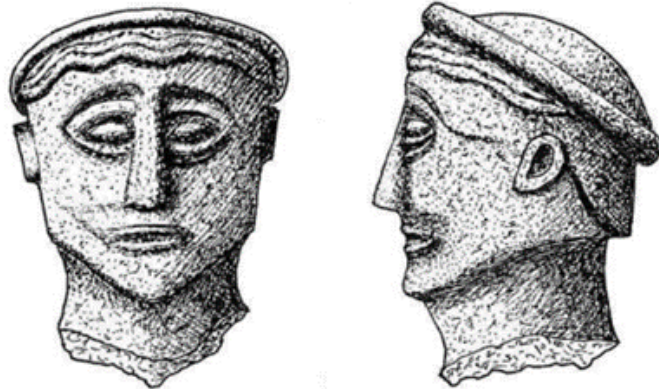
2. Opgraving thermencomplex structuur. Panhuysen (1996) p.55

1 A.d.h.v. belangrijke baggerwerkzaamheden en opgravingen in 1915, 1963-1965, 1974 en 1993

2 Kaart topografie 1ste eeuw na Chr. Stratenplan van 1995. Panhuysen (1996) p.31

alleen belangrijk voor hygiëne en lichaamsverzorging, maar het was ook een sociale ontmoetingsplaats en een plek voor ontspanning en recreatie. Individuele huizen beschikte niet altijd over deze faciliteiten, badhuizen werden daarom gebruikt als ontmoetingsplaats van mensen met verschillende sociale klassen. Het plein 'Op de Thermen' is een herinnering aan deze opgraving, het is aangelegd en benoemd na de renovatie van het Stokstaartkwartier. Volgens constatering van Panhuysen is het zeker dat het thermencomplex in de tweede eeuw is gesticht. Er zijn aanwijzingen gevonden van verschillende ruimtes zoals een lange hal of kledkamer, twee separate vertrekken met warmwaterbassins en een los zaaltje met koel bad, ofwel Frigidarium.

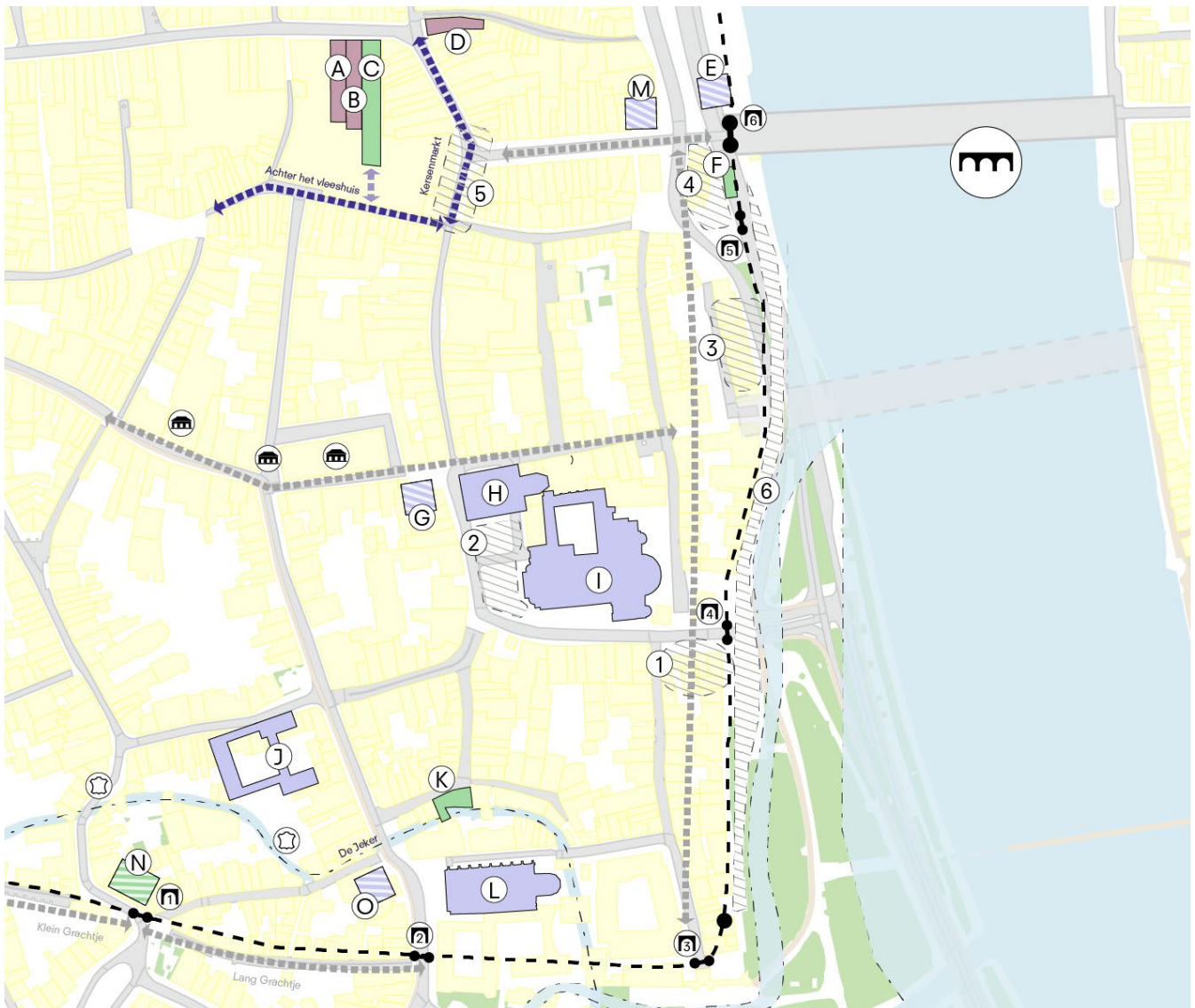
Onder het huidige Hotel Derlon vonden archeologen een oud heiligdom (C op kaart). Belangrijke vondsten waren bronzen voorwerpen zoals gegoten kopje van Jupiter (zie afbeelding 3) en een bovenstuk van een altaar, ook vond men er een gefragmenteerde monumentale Jupiterpijler (Panhuysen, 1996, p.49). Het zou een aanbiddingsplaats zijn geweest ter ere van de Romeinse god Jupiter, oppergod en de god van de hemel, het onweer en de bliksem. Jupiter werd gezien als de beschermer het Romeinse Rijk, en zijn verering had een diepgaande invloed op zowel religieuze als sociale aspecten van het Romeinse leven.

3. Bronzen hol gegoten kopje van Juppiter (vermoedelijk). Panhuysen (1996)

De meest complete plattegrond van een Romeins gebouw in Maastricht is relatief centraal in het Castellum (A op kaart). Complete en gefragmenteerde muren werden gedocumenteerd, met in het midden van de ruimte poerachtige constructies wat wijst op een zwevende vloer of dak (Panhuysen, 1996, p.61). Het grote volume, de indeling van ruimte, de constructie en overeenkomsten met opgravingen elders zou er op duiden dat dit gebouw zou zijn gebruikt voor eventuele droge opslag van graan. Een horreum was in de Romeinse tijd een belangrijke plek voor voedselvoorziening en handel, zo kon het als tussenstation functioneren maar ook als opslagplaats om voedselschaarste te voorkomen in tijden van nood.

Late ontwikkeling - Onze Lieve Vrouwe 1000 tot 1500

	Oude maasoever		Domus		De Landscroon	(ca. 1377)
	Eerste stadsomwalling (ca. 1229 tot 17e/18e eeuw)		Looierspoort		Vleeshuis	(ca. 1300)
	Stadspoorten		Minderbroederspoort		Dinghuis	(ca. 1377)
	Oude Romeinse brug		Helpoort		Eerste Augustijnenklooster	(ca. 12e/13e eeuw)
	Nieuwe Sint Servaasbrug (ca. 1280)		Onze-Lieve-Vrouwepoort		Vismarkt	(ca. 12e/13e eeuw)
	Belangrijke routing		Visserspoort		H. Vincent	(ca. 11e eeuw)
	Verdwenen routing		Schuttenpoort		Sint-Nicolaaskerk	(ca. 1340)
	Verbindende routing		Graanmarkt		Onze-Lieve-Vrouwebasiliek	(ca. 1000)
	Markten en pleinen		Beginnend OLV, toenmalige tuin		Bogaardenklooster	(ca. 14e eeuw)
	Arcering hypothese bebouwing		Houtmarkt		Bisschopsmolen	(ca. 11e eeuw)
	Gebouwen voor bestuur en overheid		Vismarkt		Oude minderbroedersklooster	(ca. 1300)
	Gebouwen voor religie		Kersenmarkt		S. Evangelisti	(ca. 11e/12e eeuw)
	Gebouwen voor handel		Onze-Lieve-Vrouwewal		Sint-Agathagasthuis	(ca. 1300)
			De Liebaert		H. Hilarius	(ca. 12e/13e eeuw)

De fysieke resten van het Romeinse Castellum moeten al zeer beperkt zijn geweest in deze tijdperiode, maar structuren zijn nog zichtbaar. Onze-Lieve-Vrouwebasiliek (I op kaart), die gebouwd is op de plek van het Castellum bevat hoekstenen die zeer waarschijnlijk afkomstig zijn van de Romeinse nederzetting (zie afbeelding 4). Ook is er roodkleurig Romeins beton geïdentificeerd in de oudste delen van het gebouw (Panhuysen, 1991, P.20). Het huidige gebouw dateert uit het jaar 1000, maar het is zeer aannemelijk dat er vanaf de tijd van het Romeinse heiligdom meerdere aanbiddingsgebouwen hebben gestaan. Het geloof is altijd belangrijk verbindend middel geweest in het Romeinse en middeleeuwse Maastricht. De basiliek, die gewijd zou zijn aan de Heilige Maagd Maria heeft zeer waarschijnlijk vele functies gehad. Het is een belangrijk publiek gebouw geweest voor religieuze diensten en missen, pelgrimsoord voor christenen en grafkapel voor belangrijke mensen (Panhuysen, 1991, P.21).

4. Romeinse spolia: kolenkalksteen. (2024)

Simon Bellomonte, kanunnik van het Servaaskapittel, schetste rond het jaar 1587 een belangrijke plattegrond van Maastricht die een hoop informatie bevatte rondom de locatie van kerken en kapittels³. Veel van deze kerken hebben bestaan tussen het jaar 1100 en 1500 en hebben weinig fysieke elementen achtergelaten behalve een structuur van straten en bebouwing zoals de S. Evangelisti (M op kaart), H. Hilarius (O op kaart), H. Vincent (G op kaart) en het eerste Augustijnenklooster (E op kaart). De kapellen en kloosters zijn voorzien van Romaanse kapitelen (Simons. n.d.). Op andere tekeningen van Bellomonte zoals zijn bekende panorama⁴ (zie afbeelding 5) zijn ze prominent afgebeeld, dit laat zien wat de rol van een dergelijk gebouw zou zijn geweest in die tijd. Maastricht was een echte bisschopsstad met veel gelovigen (Ubachs, 2006, p.27,28). Kerken fungeerde als bindmiddel, daarnaast waren het een centra van macht en invloed over de gehele stad. Omdat Maastricht zich op een pelgrimsroute bevindt is het zeer waarschijnlijk dat het in die tijd ook veel economische voordelen met zich meebracht. Er stonden dan ook veel gasthuizen verspreid over de stad. Zuidelijk aan de stadsmuur vond men de kapel van het Sint-Agathagasthuis (N op kaart), wat behoorde aan het Onze-Lieve-Vrouwekapittel en zorgden voor armen en reizigers (Ubachs, 2005, p.20). De kapellen waren beter uitgerust voor diensten dan andere dorpskerken, op zondagen

5. Panorama Bellomonte, P. Simon (1575)

³ Schets Bellomonte, P. Simon (1587)

⁴ Panorama Bellomonte, P. Simon (1575)

en feestdagen zouden deze ook flink bezocht worden door inwoners van de stad (Ubachs, 2006, p.71). Sint-Nicolaaskerk (H op kaart), onderdeel van de parochiekerken, stond op de plek van het tegenwoordige Onze Lieve Vrouweplein. Samen met het de Onze-Lieve-Vrouwebasiliek vormden ze een klein pleintje of tuin (2 op kaart), volgens de schets van Bellomonte zouden hier ook begraafplaatsen zijn geweest. Dit kleine stukje (openbare) ruimte ontwikkelde zich na de sloop van de Sint-Nicolaas in ±1838 tot het Onze Lieve Vrouweplein. In het verlengde van de straat grenzend aan de basiliek zouden verschillende gebouwen hebben gestaan die Bellomonte als Domus op kaart had aangegeven. Omdat er verder weinig tot geen andere woningen zijn aangegeven zou het voor de hand liggend zijn dat deze stadswoningen bewoond werden door belangrijke aanhangers of bisschoppen van de nabij gelegen kerken.

Maastricht was rond het jaar 1300 een echte stad. Het had stadsmuren laten bouwen rond 1250 en een nieuwe brug, ter vervanging van de vorige ingestorte Romeinse brug, de Sint Servaasbrug. Er vond veel handel plaats zowel binnen als buiten de stadsmuren, dit waren belangrijke publiek ruimtes waar vandaag de dag nog veel ruimtelijke structuren van te herkennen zijn. Handel vond in dit gebied vooral plaats op markten en pleinen grenzend aan de stadsmuur. Een middeleeuwse markt was vaak geen groot plein met rijen kraampjes, maar eerder stukken straat die soms werden verbreed. Hier verkochten handelaren vanuit hun werkplaatsen door middel van open gevels met luifels, of op tafels in de straat hun goederen (Panhuysen et al., 2013, P17,18). Op de kaart van Guicciardini⁵ is goed te zien hoe de stadsstructuur er uit heeft gezien, op de kaart zijn verschillende brede straten of pleinen te zien die niet benoemd zijn. Het maakt het makkelijker om de verschillende pleinen en markten beschreven in de literatuur te koppelen aan de exacte locaties. Opvallend is dat de ruimtes zich vooral bij de stadspoorten bevinden, het lijkt vooral te gaan om logistieke redenen, goederen konden op deze manier makkelijker in- en uitgevoerd worden via stadspoorten naar bijvoorbeeld de Onze-Lieve-Vrouwewal (6 op kaart). Deze wal bevond zich buiten de stadsmuren en duidt op los- en

laadwallen voor de scheepvaart, zo zijn er op de kaart van ook bootjes getekend aan deze zijde. Binnen de stadsmuur bevond zich hier de Graanmarkt (1 op kaart), de Vismarkt (4 op kaart) en de Houtmarkt (3 op kaart). De goederen zouden zich zo naar het westen en in een verticale lijn naar boven, over de burg naar het oosten van de stad verspreid kunnen worden. Op de schets van

6. Kaart van Guicciardini uit de atlas van Braun en Hogenberg. Guicciardini, L. (1588)

⁵ Kaart Traiectum ad Mosam, Guicciardini (1588)

Bellomonte is er ter plaatse van de Vismarkt, aangrenzend aan de Visserspoort, een groepje gebouwen getekend. Dit duidt op een vaste markt voorzien van bebouwing (F op kaart), er is verder geen specifieke informatie over de vorm hiervan te achterhalen. Uit het gebied van de Bovenmaas kwamen verschillende materialen naar de Houtmarkt, het ging onder andere om hout, steenkool, hardsteen, leien, mergelblokken en kalk (Ubachs, 2006, p.62). Vlees werd waarschijnlijk op verschillende plekken in de stad verhandeld, maar het vleeshuis (C op kaart) moet een van de belangrijkste plekken zijn geweest waas vleeshouwers hun verkoop konden doen. In de centraal gelegen hal kochten inwoners van de stad hun vlees (Ubachs, 2006, p.62). Ruimte voor vee binnen de stad was er nauwelijks, akkers en weilanden rondom de buitenste muur zouden zich makkelijker lenen voor veeteelt. De kaart van Guicciardini laat dan ook veel groene weides zien rondom de buitengrachten. De straat 'Achter het vleeshuis symboliseert vandaag de dag nog steeds het belang van de vleesmarkt. Grenzend aan de straat 'Achter het vleeshuis' was de Kersenmarkt (5 op kaart), die een centrale plek aanneemt en mooie aansluiting vindt op de nieuwe brug. Op kaart is te zien dat deze in de middeleeuwen groter moet zijn geweest dan vandaag de dag. Er zijn verschillende opvattingen over de herkomst van deze markt, zo zou het kunnen gaan om een fruit- of kaarsenmarkt (Panhuysen et al., 2013, P.28). Beide zouden waar kunnen zijn, gezien de rol van kaarsen als essentiële bron van verlichting en religieuze ceremonies in de middeleeuwen, of de import en export van fruit dicht bij de oostelijke stadmuur en buitenwal. Interessant is de opeen schakeling van markten in deze situatie, het zou een lange straat van commercie moeten zijn geweest. Markten waren een bron van economische activiteit, de distributie van goederen zou zorgen voor de groei van de lokale economie, waar burgers weer van zouden profiteren. Markten en pleinen waren plekken voor publieke discussie waren belangrijk voor het sociale weefsel van de stad.

Wat zuidelijker in de stad vonden andere industrieën plaats. De Jeker stroomde binnen de stadsmuren van Maastricht en zou belangrijk moeten zijn geweest voor verschillende redenen. Naast de extra verdedigingslinie diende het water als energie voor de watermolens en gebruikten leerlooiers het voor het spoelen van de huiden (Panhuysen et al., 2013, P.33). Veel van de looiersactiviteit vond plaats rondom de Looierspoort (poort 6 op kaart). De Hilariuskapel, die zich in het leerlooiersgebied bevond, zou een altaar van het leerlooiersambacht hebben gehad. Het getuigt van de symbiose tussen religie en ambacht, en haar invloed op architectuur en vorming van stadsstructuur. Toen de kerk bouwvallig was geworden rond 1700 is deze vervangen met de Waalse kerk (Ubachs, 2005, p.570). Immers werden heiligdommen vaak vervangen door andere heiligdommen, hetzij door culturele verschuiving, efficiëntie of soms door symbolische betekenis. De Bisschopsmolen (K op kaart) heeft bouwresten uit de elfde eeuw is een van de fysieke resten van de vele verdwenen molens in dit gebied. Hier zou wellicht graan vermalen kunnen worden om deze vervolgens te kunnen verhandelen op de nabijgelegen graanmarkt, het zou ook om geïmporteerd graan kunnen gaan.

Ook centraal binnen de stadsmuren lag het bestuurscentrum van Maastricht met het gemeentehuis, eerst het Dinghuis (D op kaart) aan de Kersenmarkt, en later aan de twee huizen De Landscroon (B op kaart) en De Liebaert (A op kaart) (Ubachs, 2006, p.40). De tweeherigheid van Maastricht resulteerde in een complexe bestuurlijke en rechtelijk systeem. Het is een ingewikkelde situatie waarbij de opperheerschappij over de stad verdeeld is tussen twee heersers: de prins-bisschop van Luik en de hertog van Brabant (Ubachs, 1975, P.35,36). Dit had invloed op de territoriale verdeling en gezagsverdeling. Als centrum van de rechtspraak diende het Dinghuis volgens eerste vermelding in 1377 als de plaats waar zaken werden behandeld en vonnissen werden uitgesproken, hier resideerde het hooggerechten van de stad (Ubachs, 2005, p.145). Het was toen der tijd nog niet het Dinghuis zoals het nog steeds in de stad te herkennen is, er stond een voorganger op dezelfde plek. Het zou in die tijd ook enkele cellen hebben gehad en

na de functie verplaatsing richting het Stadhuis een volwaardige gevangenis zijn. Het Stadhuis zou in die tijd gevestigd zijn in de twee huizen De Landscroon en De Liebaert. Deze gebouwen, zouden net als andere gebouwen in de directe omgeving, eerst verzeen zijn als gildehuizen (Ramakers, 2005, P.21). De Landscroon had begin veertiende eeuw een torentje, uurwerk en alarmklok, ook had het een overdekt platform waarop misdadigers werden tentoongesteld (Schoonbrood, 1924, (1)P.61). Dit zegt veel over de sociale rol van dit gebouw en de plek, gezien de tentoonstelling van het wrede rechtssysteem en het huisvesten van een uurwerk beide verschillende impactvolle functies zijn wat een bepaalde allure aan de straat geeft. Als centrale locaties van bestuur vertegenwoordigden de gebouwen de autoriteit van de tweeheersers en fungeerden zij als symbolen van de gemeenschap en haar normen, waarden en identiteit. De staatnaam 'Grote Staat' duidt nog steeds op de voormalige aanwezigheid van het stadsbestuur, maar werd pas eind van de zestiende eeuw zo genoemd na vervanging van de naam Sint Jorisstraat, wat weer refereert naar de Sint-Joriskapel (kaart Markt en Stadhuis) (Panhuysen et al., 2013, P.27). Na de verhuizing van de bestuurlijke activiteit, bleef hier een economisch bedrijvigheid over. De straat was belangrijk voor zijn verbinding met het Vrijthof, Romeinse brug en in het midden het stadsbestuur, met aftakkingen naar Onze Lieve Vrouwe en Markt.

Deelconclusie

“Hoe werkte en ontwikkelde de fysieke lay-out en functioneren van de drie sleutelgebieden in de vroege en late periode wat betreft publieke voorzieningen en infrastructuur?”

Het gebied Oud Castellum en Onze Lieve Vrouwe

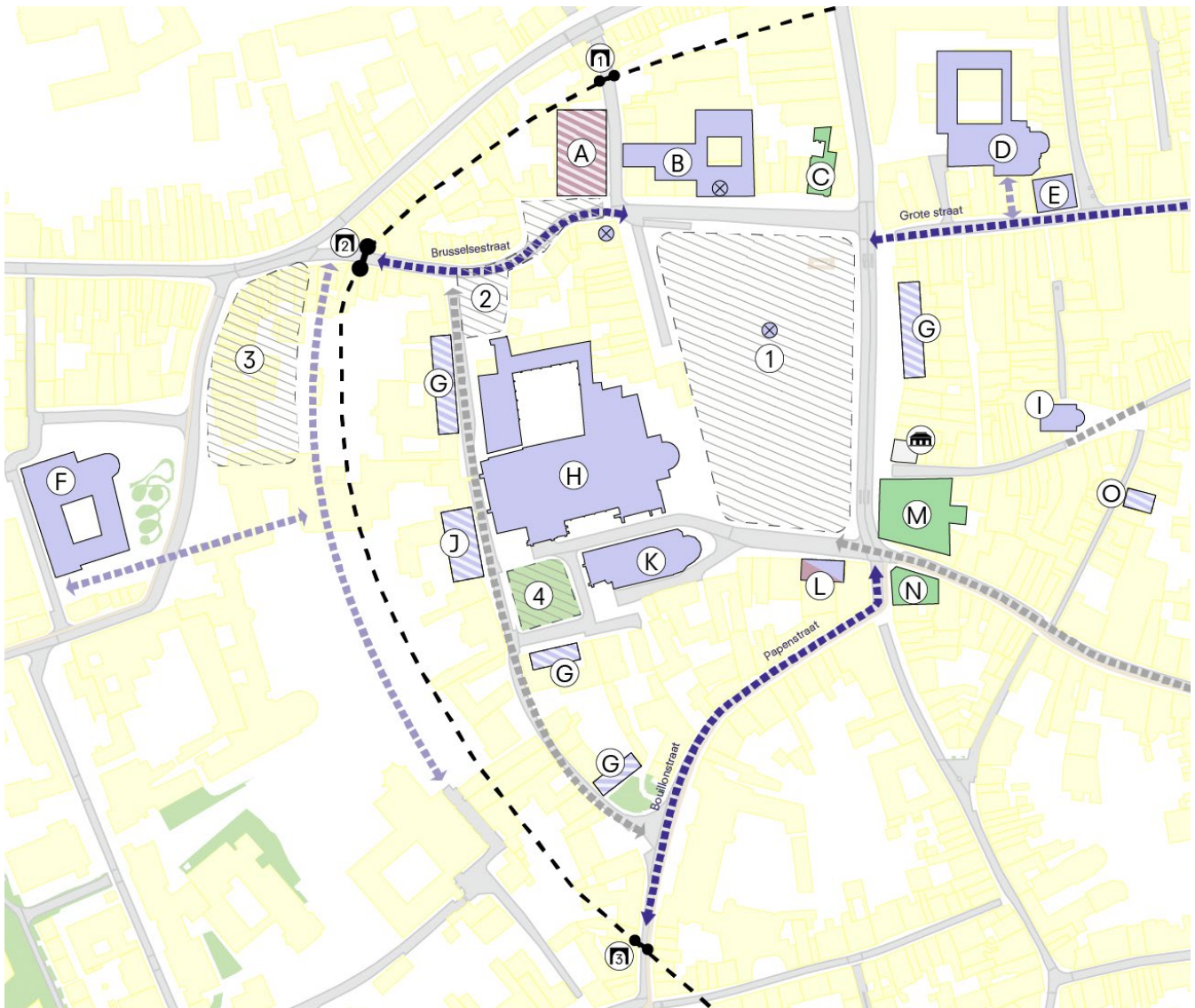
De ligging aan de Maas en Jeker heeft Maastricht altijd een interessante plek gemaakt voor tijdelijke of vaste nederzettingen sinds de prehistorie en IJzertijd. De ligging is altijd gunstig geweest voor water, landbouw en nijverheid. In de Romeinse tijd was vooral de west-oost-verbinding cruciaal voor militaire en handelsactiviteit. De Via Belgica speelde een grote rol in het vormen van de stedelijke structuur van Maastricht en andere steden langs zijn route. De belangrijke verbindingsweg van het Romeinse Rijk gepaarde grotendeels de ontwikkeling van nederzettingen, handelsposten en herbergen langs dit traject, door de constante stroom van handelaren, soldaten en reizigers. Dit omvatte de aanwezigheid van huisvesting of kampen langs de route, villa's in de nabijheid van het gebied en woongebieden buiten de vestingmuren, terwijl sociale en handelsfaciliteiten zich binnen de muren bevonden. Binnen de muren werden interessante vondsten gedaan, waaronder resten van een thermencomplex, wat wijst op het publieke leven in die tijd. Deze badhuizen dienden niet alleen voor hygiëne, maar fungeerden ook als sociale ontmoetingsplaatsen en recreatiecentra. Onder het huidige Hotel Derlon werd een oud heiligdom ontdekt, gewijd aan de Romeinse god Jupiter, met belangrijke vondsten zoals bronzen voorwerpen en een monumentale Jupiterpijler. Jupiter werd beschouwd als de beschermer van het Romeinse Rijk en zijn verering had diepgaande religieuze en sociale betekenis. Het centrale Horreum benadrukt het belang van de voedselvoorziening in die tijd. Het diende hoogstwaarschijnlijk als tussenstop en opslagplaats, maar mogelijk heeft het ook bijgedragen aan het voeden van de lokale bevolking, wat resulteerde in de groei van de nederzetting tot stad.

Het Castellum groeide in de latere periode uit tot een middeleeuwse stad. De Via Belgica ontwikkelde zich tot stratenstructuur en werd ingesloten door bebouwing. Veel fysieke resten van de Romeinse nederzetting zijn er niet, maar haar impact was groot. Zo zijn de materialen gebruikt voor de constructie van nieuwe gebouwen, zoals de kolkenkalksteen verwerkt in de Onzie-Lieve-Vrouwebasiliek. Daarnaast is het zeer aannemelijk dat de vroege religieuze gebouwen zijn ontstaan op plekken waar Romeinse heiligdommen hebben gestaan. De religieuze gebouwen in de vroege middeleeuwen waren groot onderdeel van het sociale leven. Ook de pelgrimsroute van Maastricht bracht waarschijnlijk ook vele economische voordelen met zich mee, wat bijdroeg aan de groei en bevolkingsdichtheid. Omstreeks 1300 was Maastricht een volwaardige stad met eigen versterkingen. Handel florerde zowel binnen als buiten de stadsmuren. Binnen de muren konden burgers hun behoeften en levensmiddelen verkrijgen op openbare markten. Dit leidde tot specifieke bebouwing en straten die in de loop der jaren als sporen zijn overgebleven, waardoor de structuur deels onaangetaast bleef. Buiten de stad waren uitgestrekte weilanden met agrarische activiteiten en veeteelt, op de westoever van de Maas werden materialen, stoffen en producten geïmporteerd en geëxporteerd. Veel markten ontstonden aangrenzend aan de stadsmuur en poorten. Dit werden dan ook interessante vestigingsplek voor handelaren en burgers, ze bouwde hier woningen. Woningen bestonden uit primitieve materialen zoals hout en leem, maar werden later versteend. De markten aan de westoever waren aaneengeschaald en verbonden door een lange weg, waaraan burgers en handelaren woonden. Het begin van het ontstaan van de boulevard.

De Romeinse brug raakte eind twaalfde eeuw in verval en werd vervangen met de noordelijke Sint Servaas brug. Deze nieuwe routing zorgde voor het ontstaan van de bestuurskern in de Grote Staat. Dit ging gepaard met verschillende handelsactiviteiten in deze en aangrenzende straten, waardoor de rol van dit gebied groter werd in het sociale en publieke leven. Zo konden bijvoorbeeld vleeshouwers hun waren in de vleeshal verkopen, wat leidde tot straten als 'Achter het vleeshuis'. De Grote Staat was, en is belangrijk voor haar totale verbinding met de brug en de drie omliggende sleutelgebieden. De Jeker had grote invloed op het ontstaan van nijverheid in het zuidelijk deel van de stad. Het was de reden voor de bouw van huizen of onderkomens voor leerlooiers, en voor de bouw van molens. Deze konden vervolgens gebruikmaken van de nabijgelegen markten en kades voor verkoop en export.

Gebied 2: Sint-Servaas en Vrijthof

Vroege ontwikkeling – Sint-Servaas en Vrijthof 1000 tot 1600

--	Eerste stadsomwalling	Ⓜ	Tweebergenpoort	Ⓜ	Sint-Servaasbasiliek	(vanaf 6e eeuw)	
⦿	Stadspoorten	(ca. 1229 tot 17e/18e eeuw)	Ⓛ	Lenculenpoort	Ⓜ	Sint-Amorkapel	(ca. 1200)
⊗	Bijzondere opgravingen	①	Het vrijthof	Ⓜ	Zusters onder de bogen	(vanaf 12e eeuw)	
➡➡➡	Belangrijke routing	②	Oude Brusselsepoortplein	Ⓜ	K	Sint-Janskerk	(ca. 14e eeuw)
➡➡➡	Verdwenen routing	③	Buitenpoorts handelsplein	Ⓜ	L	Spaans Gouvernement	(ca. 14e eeuw)
⦿➡➡➡	Verbindende routing	④	Henric van Veldekeplein	Ⓜ	M	Sint-Servaasgasthuis	(ca. 11e eeuw)
▨	Markten en pleinen	A	Tweede Munthuis	(ca. 1321)	N	Sint-Jacobsgasthuis	(ca. 1429)
▨	Arcering hypothese bebouwing	B	Wittevrouwenklooster	(ca. 1224)	Ⓞ	Sint-Amanduskapel	(ca. 800)
■	Gebouwen voor bestuur en overheid	C	Herberg "Den Helm"	(ca. 1439)			
■	Gebouwen voor religie	D	Dominicanenklooster	(ca. 13e eeuw)			
■	Gebouwen met andere publieke functie	E	Sint Joriskapel	(ca. 12e eeuw)			
🏠	Huis	F	Kruisherenklooster	(ca. 1440)			
Ⓜ	Preekherengang	G	Kanunnikenhuizen				

Het Vrijthof was in de laat Romeinse tijd onderdeel van de Via Belgica routing, deze zou hier vanuit de Grote Staat via de Brusselse Straat de richting van Tongeren volgen. Aan de noordzijde van het Vrijthof zijn door archeologen resten gevonden van deze routing die ongeveer dateren uit het jaar 25 na Christus⁶. Dit was de tweede kern van Maastricht als voorloper op de tweeherige politieke configuratie, hier was het grafkerk van Sint-Servatius en een kleine woonkern ter noorden van het Vrijthof (Ubachs, 2006, P.27). Volgens opgravingen gebruikten de Romeinen het Vrijthof als kerkhof⁷. De Sint-Servaasbasiliek (H op kaart) is in verschillende fases gebouwd en heeft volwaardige bouwresten uit de zesde eeuw na Christus. De kerk trok sinds die tijd al talrijke pelgrims naar Maastricht (Panhuysen et al., 2013, P.27). Wellicht konden de pelgrims vanaf die tijd al gebruikmaken van de gastvrijheid van de kerkgemeenschap, herbergen en gasthuizen. Dit heeft de eeuwen die hierop volgend ook gespeeld.

Voor het jaar 1200 waren slechts de twee grote kerken van Sint-Servaas en Onze-Lieve-Vrouwe de opvallende gebouwen, hiernaast waren er enkele stenen kapittelkerken en de kanunnikenhuizen (G op kaart)⁸ van steen (Ubachs, 2006, P.39). Enkele van deze huizen zijn ook te zien op de kaart van Bellomonte, en zijn weergegeven op de bovenstaande kaart. De huizen waren een symbool van prestige, het toonde de macht van de kerk en vormde het stedelijke landschap. Als residenties van geestelijken speelden de kanunnikenhuizen een ook rol in het sociale leven, ze dienden als ontmoetingsplaatsen en centra van sociale activiteiten voor zowel de kanunniken zelf als voor andere leden van de lokale gemeenschap. Het territorium van het kapittel was groot, de kanunniken hadden veel geld en voorzieningen als bakkerijen en brouwerijen waar restanten van zijn gevonden bij opgravingen ter noordwesten van het Vrijthof. Van deze locatie wordt gezegd dat er vroeger een oude herberg stond die in de literatuur bekend stond als 'De Gulden Ring'⁹, vanwege het gebrek aan gedetailleerde informatie is het niet mogelijk om deze herberg nauwkeurig op de kaart te plaatsen. Een andere herberg, Den Helm (C op kaart), is meer over geschreven. Hij werd in 1439 al aangeduid als 'Herberg aan het Vrijthof' en was een pleisterplaats¹⁰ voor adel (Ubachs, 2005, P.220). Na het meermaals verbouwen van de herberg liet het zijn spoor na als de Helmstraat, verbindingroute tussen het Vrijthof en de Grote Gracht.

Rond 1224 verrees er een nonnenklooster, het Wittevrouwenklooster (B op kaart) (zie afbeelding 7), op de plek waar een voormalige middeleeuwse palts zou hebben gestaan¹¹. Het oudste klooster

7. *Vrijthof met Wittevrouwenklooster. Klotz, V (1671)*

6 Vermelding van opgravingen onder de huidige rijbaan voor het Theater aan het Vrijthof. Ubachs (2006) P.15,16.

7 Te zien in het boek 'The Saint-Servatius complex in Maastricht: The Vrijthof Excavations (1969-1970)' Theuws, F., Kars, M. (2017).

8 Over de exacte locatie en grootte van de kapittelhuizen is geen duidelijke kaart te maken op basis van literatuur, wel duidelijk is dat ze rondom het Sint-Servaas woonden. De aangegeven locaties zijn pas in latere bronnen te onderscheiden, maar indiceren een sterk vermoeden van de toenmalige aanwezigheid.

9 Groote Sociëteit. In de middeleeuwen lag er een herberg De Ring. Ubachs, (2005) P.207

10 Plaats waar men de reis onderbreekt om weer op krachten te komen

11 Opgraving Theater aan het Vrijthof. Plattegrond van het muurwerk van de palts aan de achterzijde van het voormalige Generaalshuis. Panhuysen (2016) P.36

van Maastricht hield zich vooral bezig met het verplegen van zieken wat in die tijd zeer verdienstelijk werk was (Schoonbrood, 1924, (1)P.30). Gasthuizen waren ter verpleging van de pelgrims, zoals het Sint-Servaasgasthuis (M op kaart) wat in de elfde/twaalfde eeuw gevestigd werd op de zuidoosthoek en toebehoorde aan het Sint Servaas kapittel (Schoonbrood, 1924, (1)P.52). Belopers van de bedevaart konden kosteloos gebruikmaken van de gasthuizen als slaap- en eetplaats, toen dit in de late achttiende eeuw werd afgeschaft veranderde de functie tijdelijk in een militair hospitaal (Schoonbrood, 1924, (1) P.30). Ook was er het Sint-Jacobsgasthuis, wat een zelfde functie had. De gasthuizen creëerden werkgelegenheid, het was een religieuze plicht die zeer waarschijnlijk bij droeg aan een groeiende bevolking, sociale stabiliteit en handelsgelegenheid.

De Sint-Janskerk (K op kaart) uit de dertiende eeuw (deels) was een parochiekerk van de Sint-Servaas, zoals de Sint-Nicolaaskerk dat was van de Onze-Lieve-Vrouwe (Ramakers, 2005, P.21). Het creëerde werkelijke religieuze centra voor de lokale bevolking en vormden de ruimte er omheen zoals het Henric van Veldekeplein (4 op kaart), wat waarschijnlijk ook als kerkhof zou zijn gebruikt. Later kreeg het plein een symbolische betekenis als tuin en drukt het zijn stempel in de stadsplattegrond. In de loop van de veertiende eeuw zou er nog veel bouwvallige gebouwen en vrije ruimte moeten zijn geweest in de stad, er herrezen veel kloosters waaronder de Kruisheren (F op kaart) en Dominicanen (D op kaart). De flinke bouwactiviteit maakte de stad een centrum van kunstnijverheid, door de beeldhouwwerken en beschilderingen (Ramakers, 2005, P.21).

Gebouwen rondom het Vrijthof namen een belangrijke positie in, door hun prestigieuze en strategische plek. Het Spaans Gouvernement (L op kaart) uit 1500, was van oorsprong ook een kanunnikenhuis begin 14e eeuw, en werd later een versteend overheidsgebouw (Ramakers, 2005, P.20). Aangezien dit in een tijd was waarbij veel mensen nog in houten vakwerkhuisen woonden, was dit deels bepalend voor de 'vastere' stadsstructuur. Een ander overheidsgebouw was het tweede Munthuis (A op kaart), ter vervanging van het eerste munthuis ergens op de Muntstraat (kaart Markt en Stadhuis), wat een prachtig gebouw moet zijn geweest waar in de elfde eeuw zilveren en gouden munten werden geslagen (Schoonbrood, 1924, (1)P.49). Dit overheidsgebouw werd in 1700 vervangen door een ander overheidsgebouw, het Statenhuis, wat voor de relevantie van het verhaal pas op de latere kaart zichtbaar zal zijn. In deze tijd werd de stedelijke structuur hoofdzakelijk bepaald door stenen gebouwen, wat duidelijk blijkt wanneer men kijkt naar het woonhuis op de hoek van de oostzijde van het plein. Eerste vermelding van dit huis is in 1321 wanneer het als stenen huis vermeld wordt (Schoonbrood, 1924, (2) P.3). Op de rechter afbeelding

(zie afbeelding 8) is te zien dat de alle huizen links nog hun houten gevel hebben op de middelste na, dit is nog steeds hetzelfde huis ondanks de tijdsprong naar 1671. Het Vrijthof heeft veel verschillende vormen gehad in de publieke context. Het werd gebruikt als begraafplaats, exercitieplaats, publiek plein en zelfs als executieplaats, zoals toen in 1485 Willem van der Mark werd onthoofd (Ubachs, 2005, P.270). Volgens tekeningen zou het plein in

8. Vrijthof zuidoosthoek. Klotz, V. (1671)

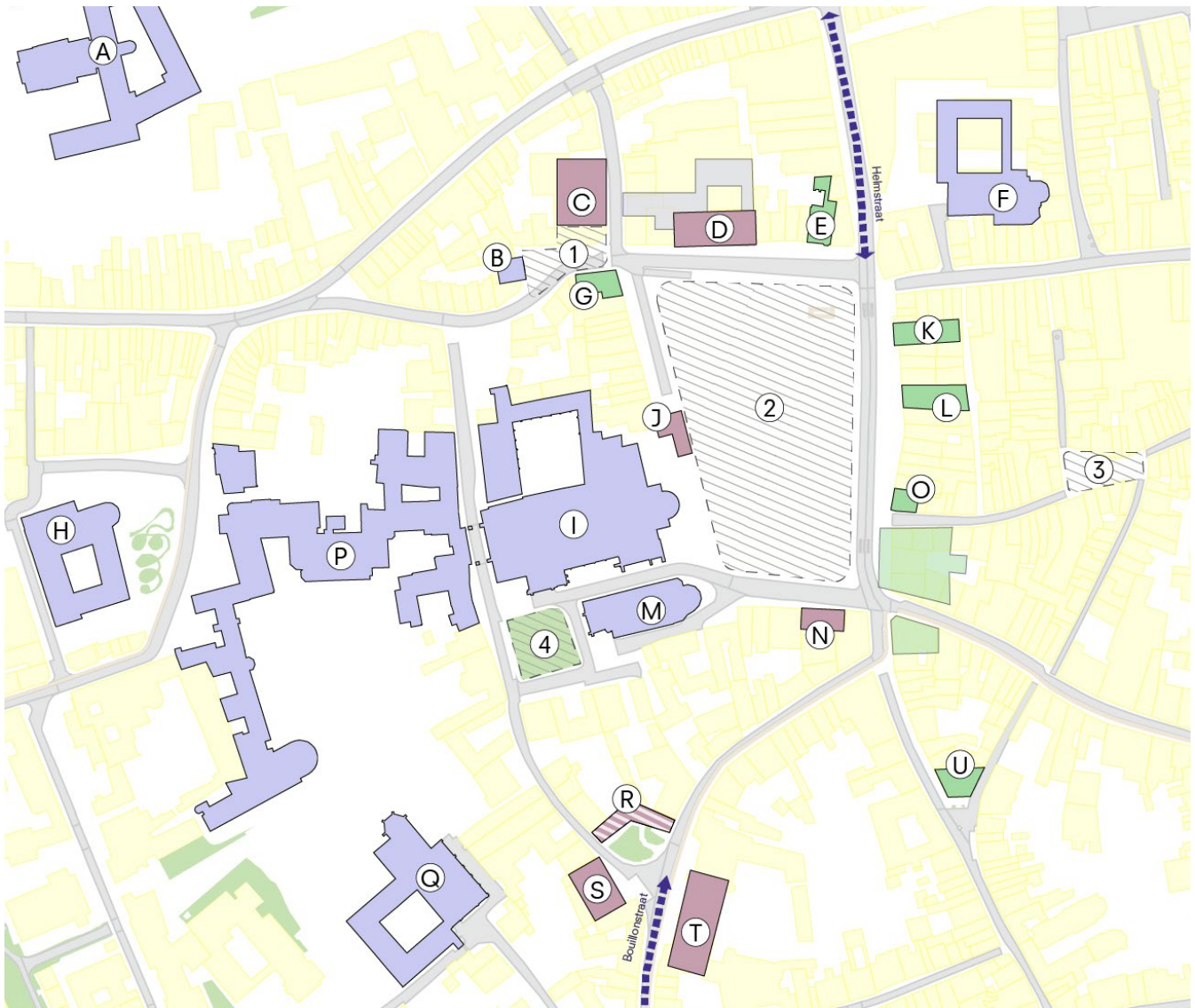
de late zeventiende eeuw ommuurd zijn¹² (zie afbeelding 8), ook wordt het op andere beelden als flink beplant weer gegeven¹³. Enige tijd bevond zich hier ook een heilige Sint-Servaas fontein die geneeskrachtig zou moeten werken voor de pelgrims, maar de watertoevoer haperde voortdurend waardoor men genoodzaakt was om het weg te halen (Ubachs, 2005, P.477).

De eerste stadsmuur had drie poorten die het Vrijthof gebied toegankelijk maakten. De routing van de Tweebergenpoort (poort 2 op kaart) via de Busselsestraat en Grote Staat was het belangrijkste als de oude Via Belgica en met de noordelijke verplaatsing van de burg nu crucialer voor de oost-west verbinding. Bij en rondom de Tweebergenpoort ontstonden open pleinen zoals het Oude Brusselsepoortplein (2 op kaart) en een Buitenpoorts plein (3 op kaart). Zeer waarschijnlijk gebruikt als handelspleinen of opstelplaatsen voor vee, vòòr het richting het slachthuis zou gaan. De Leculenpoort (poort 3 op kaart) was belangrijk om het zuidwesten van de stad te bereiken. Het gebied was sterk verbonden met de rest van de binnenstad, zo was de Grote Staat de verbinding naar de Lakenhal op de Markt. De Sint-Amorkapel (I op kaart), de Sint-Amanduskapel (O op kaart), en de H. Vincent (G op vorige kaart), zouden een samenhangen religieuze routing vormen tussen het Vrijthof en het Onze-Lieve-Vrouwe. Op kaart is goed te zien hoe de eerste stadsmuur wordt omringt door een doorlopende routing, de Grote Gracht doet nog herinneren aan de defensieve gracht die langs de stadsmuur van 1229 liep, deze was eind zestiende eeuw gedempt om de stad uit te breiden (Panhuysen et al., 2013, P.27).

12 Tekening Vrijthof zuidoosthoek toont een houten hekwerk. Klotz (1671)

13 Vogelvluchtperspectief schilderij. Jean Paul (1673)

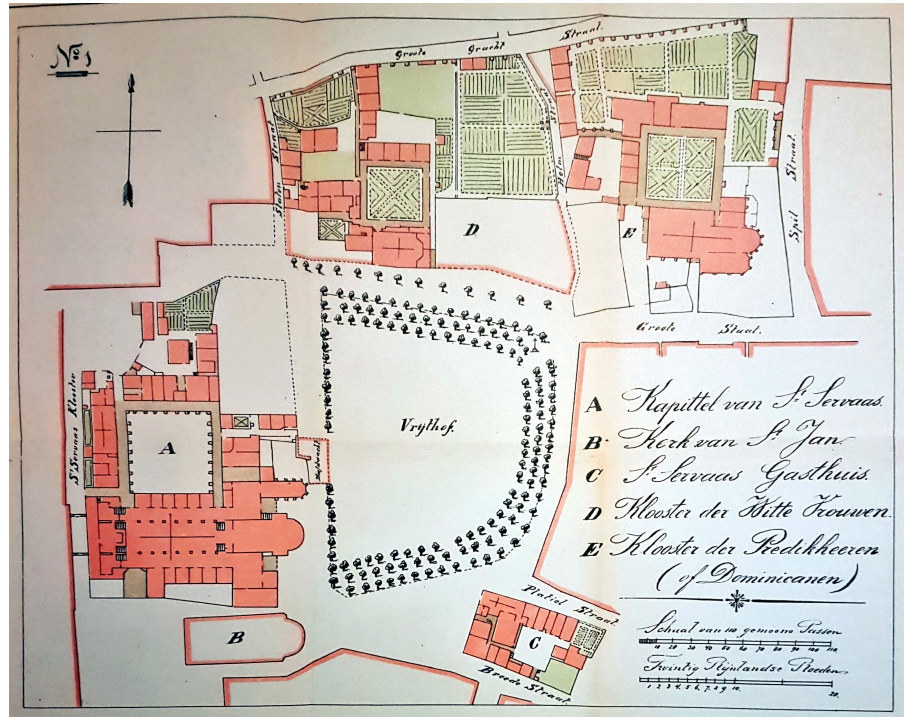
Late ontwikkeling – Sint-Servaas en Vrijthof 1600 tot 1900

◆◆◆ Belangrijke routing	(B) Paardenstal kapittel	(O) In Den Oude Vogelstruys (ca. 1730)
◆◆ Verdwenen routing	(C) Het Statenhuus (ca. 1700)	(P) Zusters onder de bogen (vanaf 12e eeuw)
◆◆◆ Verbindende routing	(D) Generaalshuis (ca. 1804)	(Q) Tweede Minderbroederskerk (ca. 1700)
▨ Markten en pleinen	(E) Herberg Den Helm (ca. 1439)	(R) Ijkkantoor (ca. 17e/18e eeuw)
▨ Arcering hypothese bebouwing	(F) Dominicanenklooster (ca. 13e eeuw)	(S) Dragonderwacht (ca. 18e eeuw)
■ Gebouwen voor bestuur en overheid	(G) Groote Sociëteit (ca. 1760)	(T) Oud Gouvernementspaleis (ca. 17e eeuw)
■ Gebouwen voor religie	(H) Kruisherenklooster (ca. 1440)	(U) Muziekschool (ca. 1800)
■ Gebouwen met andere publieke functie	(I) Sint-Servaasbasiliek (vanaf 6e eeuw)	
① Keizer Karelplein	(J) Hoofdwatch (ca. 1736)	
② Het Vrijthof	(K) Sociëteit Concordia (ca. 18e/19e eeuw)	
③ Sint-Amorsplein/Moesmarkt	(L) Sociëteit Momus (ca. 18e/19e eeuw)	
④ Henric van Veldekeplein	(M) Sint-Janskerk (ca. 14e eeuw)	
(A) De Beyart kloostercomplex (ca. 1500)	(N) Spaans Gouvernement (ca. 14e eeuw)	

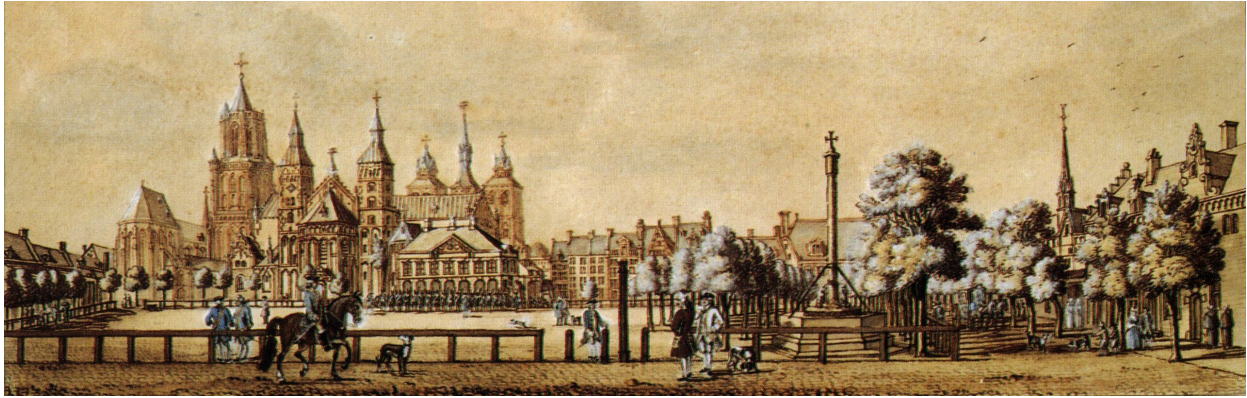
Begin van de periode tot 1800 had Maastricht een stagnatie in ontwikkeling, er heerste een algemene Europese crisis en een verslechtering van klimaat met koude winters (Ubachs, 2006, P.100). In de stad ging het economisch slecht, er was minder ruimte voor kunst en cultuur, de gemiddelde leeftijd was 30, veel mensen waren ondervoed en stierven aan onschuldige ziektes (Ubachs, 2006, P.102). Er was minder handel in de stad door de ongunstige veranderingen in de vele tolwegen.

De kaart van Geussau (zie afbeelding 9) toont het Vrijthof zoals die bestond aan het eind van de achttiende eeuw, dit was voor de opheffing van de kloosters. Het is hier vooral interessant hoe de religieuze instellingen de openbare ruimte gevormd hebben en hiermee hun eeuwige afdrak achter hebben gelaten. De aanwezigheid van militairen op het Vrijthof, eerst de Spaanse en later de Fransen, moet veel invloed hebben gehad op de dynamiek van het Vrijthof en de veranderende bebouwing eromheen. Militaire bebouwing nam sterk toe vanaf de jaren 1670, in de stad verschenen gebouwen als de Hoofdwacht (J op kaart) op het Vrijthof, en buiten de stad herrezen militaire barakken (Ramakers, 2005, P.33). Gebouwen van bovenmodale burgers, bestuurders en geestelijken hebben met imposante bebouwing het stadsgezicht in die periode bepaald, en hiermee ook grote invloed uitgeoefend op de toekomstige structuur van de stad. Het Vrijthof had vele belangrijke functies. Op nationale gedenkdagen werden er parades en militaire ceremonies gehouden. Het zou een mooi beeld afgeven samen met de Hoofdwacht en het Spaans gouvernement (N op kaart). De oorspronkelijke bestemming van dit huis blijft onderwerp van debat. Het zou dienst hebben kunnen doen als vergaderplaats voor de adel, een gildehuis of zelfs een adellijk hotel (Schoonbrood, 1924, (2)P.4). Echter, het is wel zeker dat hier administratieve en bestuurlijke functies werden uitgevoerd. Dit is niet verwonderlijk gezien de prominente locatie met uitzicht over het Vrijthof, wat een dominant en controlerend beeld afgeeft. Het Stenenhuis (C op kaart) onderging een significante verandering in functie. Oorspronkelijk bekend als de Munt, werd het in de achttiende eeuw omgebouwd tot het Stenenhuis, waar het diende als onderdeel van het bestuursorgaan. Zoals op kaart te zien is had het gebouw een voorplein, wat zich later bij het Keizer Karelplein (2 op kaart) gevoegd heeft. In 1914 kwam hier het postkantoor wat er vandaag nog staat (Schoonbrood, 1924, (1)P.49, (2)P.88). Deze transformatie toont de veelzijdige en belangrijke rollen die het gebouw door de geschiedenis heen heeft vervuld. Het stenenhuis met de vroege 14e -eeuwse vermelding, op deze kaart aangegeven als In den Oude Vogelstruys, heeft geen ingrijpende verandering meer gehad na een

9. Vijf religieuze instellingen rondom het Vrijthof. Von Geussau, B. (1895).

op de dynamiek van het Vrijthof en de veranderende bebouwing eromheen. Militaire bebouwing nam sterk toe vanaf de jaren 1670, in de stad verschenen gebouwen als de Hoofdwacht (J op kaart) op het Vrijthof, en buiten de stad herrezen militaire barakken (Ramakers, 2005, P.33). Gebouwen van bovenmodale burgers, bestuurders en geestelijken hebben met imposante bebouwing het stadsgezicht in die periode bepaald, en hiermee ook grote invloed uitgeoefend op de toekomstige structuur van de stad. Het Vrijthof had vele belangrijke functies. Op nationale gedenkdagen werden er parades en militaire ceremonies gehouden. Het zou een mooi beeld afgeven samen met de Hoofdwacht en het Spaans gouvernement (N op kaart). De oorspronkelijke bestemming van dit huis blijft onderwerp van debat. Het zou dienst hebben kunnen doen als vergaderplaats voor de adel, een gildehuis of zelfs een adellijk hotel (Schoonbrood, 1924, (2)P.4). Echter, het is wel zeker dat hier administratieve en bestuurlijke functies werden uitgevoerd. Dit is niet verwonderlijk gezien de prominente locatie met uitzicht over het Vrijthof, wat een dominant en controlerend beeld afgeeft. Het Stenenhuis (C op kaart) onderging een significante verandering in functie. Oorspronkelijk bekend als de Munt, werd het in de achttiende eeuw omgebouwd tot het Stenenhuis, waar het diende als onderdeel van het bestuursorgaan. Zoals op kaart te zien is had het gebouw een voorplein, wat zich later bij het Keizer Karelplein (2 op kaart) gevoegd heeft. In 1914 kwam hier het postkantoor wat er vandaag nog staat (Schoonbrood, 1924, (1)P.49, (2)P.88). Deze transformatie toont de veelzijdige en belangrijke rollen die het gebouw door de geschiedenis heen heeft vervuld. Het stenenhuis met de vroege 14e -eeuwse vermelding, op deze kaart aangegeven als In den Oude Vogelstruys, heeft geen ingrijpende verandering meer gehad na een

10. *Zicht op een deel van het Vrijthof in het centrum van Maastricht. de Beijer, J (1740)*

verbouwing in 1730¹⁴. Het heeft als een van de vroege stenen huizen een belangrijke plek aan het plein gevuld als herberg en later als horecafunctie, wat het tot vandaag de dag nog steeds heeft. Het gebouw profiteert van zijn hoekligging op het Vrijthof met zicht op de twee grootse kerken, en is heeft daarnaast een interessante ligging wat betreft het stedelijk knooppunt tussen de Platielstraat en het Vrijthof. De kerk en de staat hebben door de tijd veel invloed gehad op de werking van het Vrijthof, maar het sociale leven had zo ook zijn invloeden. Zo zou het vol staan met kramen en tenten en zou een centrum zijn van commercie, kwakzalverij en goedkope eetkraampjes¹⁵. Als mensen op zondagmorgen uit de kerk kwamen zouden pleinen bij kerken steeds aantrekkingspunten geweest voor liedjeszangers en kunstmakers, voor goochelaars en allerlei slag van rondtrekkende kooplieden (Schoonbrood, 1924, (2)P.28).

De invloed van de Fransen op het religieuze leven was groot, onder hun wetgeving was er een volledige scheiding tussen kerk en staat (Ubachs, 2006, P.164). De snelle omschakeling in functie betekende uiteindelijk toch het behoud van een groot aantal kloostergebouwen, die ook nu nog een deel van het stadsbeeld bepalen (Ramakers, 2005, P.35). De Beyart (A op kaart), Zusters onder de bogen (P op kaart), Dominicanen (F op kaart) maar ook het Kruisherenklooster (H op kaart) waren als militaire opslagplaatsen al gauw doelwit van aanslagen gedurende de revolutie, waardoor gebouwen in brand vlogen of zware schaden leden (Ubachs, 2006, P.157). De kloosters waren van aanzienlijke omvang, ruimtelijk verspreid en bevonden zich centraal in de stedelijke kern, wat ze uiterst geschikt maakten voor het opslaan van munitie, wapens, gevechtsuitrusting, of zelfs voor hun functioneren als kazernes. In de laatste kwart van de achttiende eeuw zijn alle kloosters opgeheven, hier waren verschillende redenen voor, maar het had veelal te doen wegens conflicten met de orde (Ramakers, 2005, P.34). Sommige kloosters en kapellen verdwenen, andere vonden een nieuwe gebruiksfunctie of werden gespaard. Tijdens het beleg van 1794 waren er sowieso veel kloostergebouwen beschadigd geraakt en er was geen geld om ze te renoveren (Ramakers, 2005, P.35). Mede hierdoor belandden veel kloosters in particuliere handen, zoals het Wittenvrouwenklooster wat verbouwd werd tot tabaksfabriek, voor het plaats moest maken voor een strategisch gepositioneerd wooncomplex het Generaalshuis (D op kaart). De historische locatie heeft hiermee herhaaldelijk aanzienlijk belangrijke functies vervuld, variërend van Palts tot klooster, van fabriek tot generaalsresidentie, en tegenwoordig fungeert het als theater. Dit illustreert hoe de gunstige, centrale locatie en de symbolische betekenis van de plaats elkaar wederzijds beïnvloeden met betrekking tot veranderingen in functie. Dit zelfde is te zien wanneer er gekeken wordt naar het Amorsplein (3 op kaart), wat

14 In 1730 kocht 'Bartelemeus Risack' de Struys en vroeg gelijktijdig een vergunning aan voor een ingrijpende verbouwing. Vogelstruys NL (2022)

15 Anekdote voor 'Uiting van het volksleven'. Schoonbrood (1924)

ontstaan is na de afbraak van de door oorlog beschadigde Sint-Amorskapel. Hier ontstond ruimte en door de samenvloeiing van verschillende wegen werd dit gebied omgevormd tot een plein, hetzij als een gedenkplaats, hetzij eenvoudigweg vanwege de beschikbare ruimte. Na 1600 werden er groentemarkten gehouden en werd het aangeduid als Moesmark, doortrekkende handelaars en lokale boeren maakten gebruik van de markt om hun producten aan te bieden (Panhuysen et al., 2013, P.17,30).

Het sociëteitsleven in Maastricht kende een opkomst in de achttiende eeuw onder invloed van de opkomende bourgeoisie. De sociëteiten ontstonden als reactie op de groeiende welvaart en veranderende sociale structuren. Zo werd de Grote Sociëteit (G op kaart) opgericht in 1760, en bood deze een fijne gelegenheid voor diverse bekende en vreemde om elkaar vaker te ontmoeten (Spiertz, 1964, P.2). Andere sociëteiten vestigden zich ook op het Vrijthof zoals Concordia (K op kaart) en Momus (L op kaart), het Vrijthof was hierdoor ook het sociaal en cultureel hart van de binnenstad en kon gebruikt worden als plein voor de georganiseerde activiteiten. De sociëteiten fungeerden als ontmoetingsplaatsen waar diverse activiteiten plaatsvonden, zoals leesbijeekkomsten, biljartspelen, discussies over actuele gebeurtenissen, toneelvoorstellingen, muziekspelen, vaak vergezeld van sigaretten en drank. Met de opkomst van deze culturele activiteiten kwamen er ook officiële toneel- en muziekscholen, zoals de muziekschool (M) die zich vestigde rondom dit cultureel centrum.

Aan de Bouillonstraat ten zuiden van het Vrijthof bevond zich een clustering van een meerdere overheidsgebouwen, waarvan er in ieder geval drie duidelijk op kaart weergegeven kunnen worden. In 1616 kocht het stadsbestuur twee huizen aan de Bouillonstraat, ze vormden samen het Oud Gouvernement of Oud Gouvernementspaleis (T op kaart). Gedurende de tijd werd het vaak verbouwd en aangepast en verbleven er commissarissen, vorsten, bestuursleden en gouverneurs (Ubachs, 2005, P.201). Het gebouw werd voor

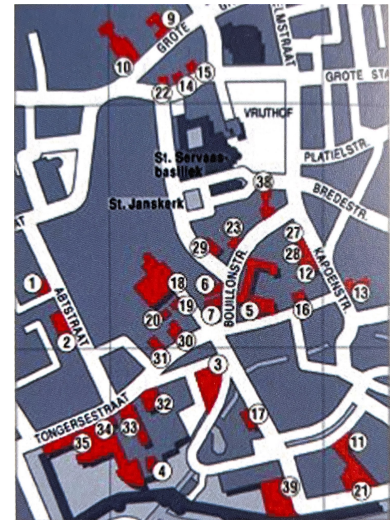
11. Schilderij. *Hotel du Gouvernement à Maastricht en 1850*. van Gulpen, P. (1850).

veel verschillende dingen gebruikt, zo was het een woning maar ook een overlegruimte voor militaire operaties. In 1770 werd in dezelfde straat de Dragonderwacht (S op kaart) gebouwd. Het was een gebouw ter bewaking, onderdeel van het Gouvernement. Het was een onderkomen voor de dragonders, militairen die te paard de stad beschermden (Ubachs, 2005, P.201). Vanuit deze locatie konden ze zich snel verplaatsen richting het Vrijthof waar zij veel moeten hebben doorgebracht gezien de vele parades en paardenstallen. Ze hielden plechtige optochten houden langs het Vrijthof, Groote Staat en Spilstraat om zo in dubbele haag¹⁶ naar het Stadhuis te gaan (Schoonbrood, 1924, (2)P.165). In deze zelfde straat bevond zich ook het Ijkkantoor (R op kaart). Dit overheidsgebouw was verantwoordelijk voor het controleren van gewichten en maten,

¹⁶ Militair commando. Het verwijst naar een formatie waarbij de troepen in twee linies opgesteld worden.

een zeer belangrijke functie voor het eerlijke middeleeuwse handelsleven. Het clusteren van de overheidsgebouwen zorgde voor snelle uitwisseling van informatie en de mogelijkheid van bescherming. De prominente gebouwen van Naamse stenen hadden prachtig gedetailleerde gevels en hadden betere bouwconstructies dan omliggende gebouwen (zie afbeelding 11), wat verklaard dat ze hebben bijgedragen aan het vormen van de stedelijke structuur.

Met een korte blik op de ontwikkelingen na 1900 is het interessant om te kijken naar de herbestemming van verschillende monumentale en historische gebouwen in de binnenstad, voornamelijk ten zuiden van het Vrijthof (zie afbeelding 12). De oprichting van de universiteit¹⁷ en het streven naar het behoud van historische structuren en karakter maakten het herbestemmen van leegstaande gebouwen tot een verstandige keuze. Met het huisvesten van verschillende faculteiten in de monumentale, beeldbepalende gebouwen kon een belangrijke impuls worden gegeven aan de renovatie en sanering van de karakteristieke binnenstad (Ramakers, 2005, P.60).

12. Gebouwen in gebruik door de Universiteit Maastricht. Ramakers (2005) P.60

¹⁷ In 1969 besloot de regering dat de Achtste Medische Faculteit in Maastricht zou worden gevestigd. De Universiteit werd officieel opgericht in 1976.

Deelconclusie

“Hoe werkte en ontwikkelde de fysieke lay-out en functioneren van de drie sleutelgebieden in de vroege en late periode wat betreft publieke voorzieningen en infrastructuur?”

Het gebied Sint-Servaas en Vrijthof

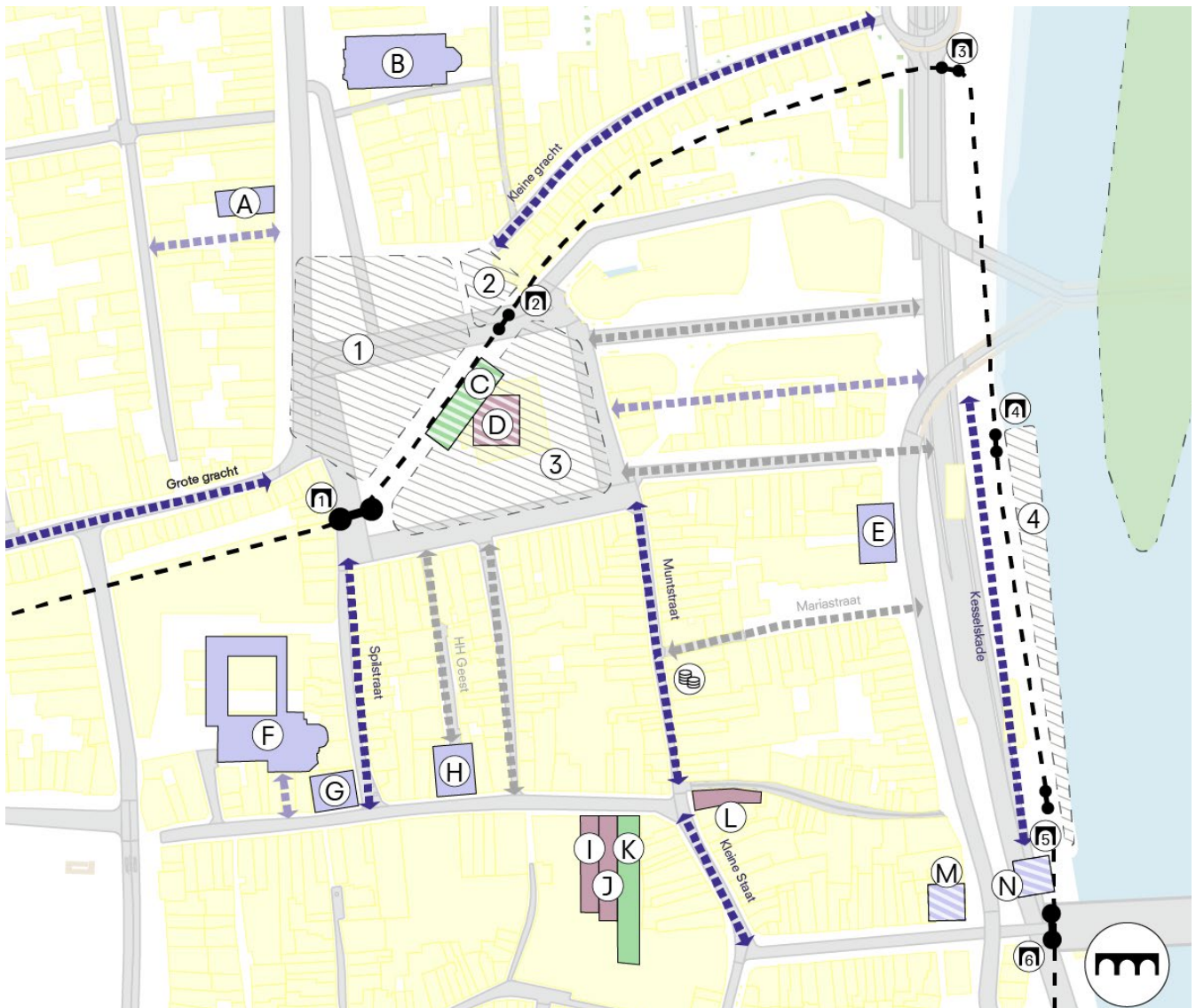
Het Vrijthof was in de vroeg Romeinse tijd al in gebruik. De Via Belgica liep over de noordelijke zijden van het plein. Aangrenzend aan de route zou zeker bebouwing kunnen hebben gestaan die vroegtijdig al een grens van het plein gevormd zou hebben. Archeologen konden enkel een vroegmiddeleeuwse palts vaststellen ter plaatsen van het oude Wittevrouwenklooster, maar dat historische structuren door de jaren heen worden vervaagd of vervangen door nieuwe bouwstructuren is een gegeven. Het Vrijthof zelf fungeerde als kerkhof. De Sint-Servaasbasiliek heeft volwaardige bouwresten uit de zesde eeuw. Het heeft als oudste gebouw functie gegeven aan de directe omgeving en omliggende bebouwing, die bestond uit kanunnikenhuizen, kapittelkerken en herbergen voor de pelgrims. In deze strenggelovige periode was de kerk zeer machtig en rijk, dit was te herkennen in de stenen gebouwen van de bisschoppen en kanunniken. Het territorium van het Kapittel van Sint-Servaas is volgens de literatuur en opgravingen volledig uitgerust geweest voor het publieke leven in de omgeving. Bakkerijen, herbergen, brouwerijen en kapittelgebouwen maakten de omgeving levendig en functioneel. Het maakte de omgeving aantrekkelijk voor huisvesting van burgers. Omdat het kapittel zo rijk was, en hun gebouw zo groot en goed gematerialiseerd, leende deze gebouwen zich voor flexibel gebruik. Zo konden gasthuizen gebruikt worden als militair hospitaal, konden kanunnikenhuizen verbouwd worden tot overheidsgebouwen, en konden kloosters ingezet worden als opslagplaatsen, onderwijsgebouwen, werkplaatsen of militaire gebouwen. Als gevolg waren deze gebouwen lange periodes in gebruik, wat invloed had op het behouden van de lay-out en de vorming van de directe omgeving. Het Vrijthof was ommuurd met de eerste vestingwerken maar tegelijkertijd goed bereikbaar via de beveiligde stadspoorten. Zo was hier de Brusselse straat de verbindingroute tussen buiten en binnenpoorts handelsgebied. Veel burgers bouwden hun huizen zowel binnen als buiten tegen de stadsmuur aan, toen de verdedigingsgracht eind zestiende eeuw gedempt werd voor stadsuitbreiding. De gebouwen rondom het Vrijthof namen een belangrijke positie in, daarom verschenen hier ook meer overheidsgebouwen zoals het Spaans Gouvernement en Munthuis. Het Vrijthof werd door de jaren heen op verschillende manieren gebruikt, het was niet echt een handelsplein maar werd gebruikt voor ontmoeting, als militaire exercitieplaats, executieplaats, groenvoorziening en publiek plein. Belopers van de bedevaart konden hier ook enige tijd uit de heilige Sint-Servaas fontein drinken.

Ondanks de opheffing van de kloosters aan het eind van de achttiende eeuw had de openbare ruimte van het Vrijthof al zijn vaste vorm gekregen. De aanwezigheid van de militaire op het Vrijthof veranderde de sociale dynamiek, er verschenen meer overheidsgebouwen op de prominente plekken grenzend aan het plein en de omliggende woonblokken werden steeds meer versteend. Het bleef echter een plek van sociale ontmoeting en er verschenen meer cafés en herbergen. De macht van de kerk verzwakte echter, veel kerkelijke gebouwen en kanunnikenhuizen werden functioneel ingezet als overheidsgebouwen. Ook verscheen er meer militaire bebouwing, barakken buiten de stad, kloosters werden gebruikt voor militaire activiteit of opslag en er waren veel parades op het Vrijthof. De gebouwen van bovenmodale burgers en bestuurders hebben met imposante en luxe gedetailleerde gevels het stadsbeeld in deze periode bepaald. Gebouwen behielden soms slechts kort hun oorspronkelijke functie, maar werden vaak

opnieuw ingezet voor andere doeleinden, zoals militair of overheidsgebruik. De centrale en prominente ligging aan en rondom het Vrijthof en de gemiddeld hogere kwaliteit maakte de gebouwen veelzijdig in gebruik. De bestuurders en kerk hadden veel invloed op het Vrijthof maar het sociale leven speelde ook een grote rol, zo werd er levendigheid gecreëerd door kramen, tenten en kwakzalverij. Ondanks de scheiding tussen kerk en staat konden veel kapellen en kloosters blijven bestaan door snelle omschakeling in functie en gebruik, enkele waren echter niet te redden door beschadiging tijdens oorlogen. Bijna alle kloosters hebben door de tijd heen wel hun functie vervuld voor militaire activiteit. Pleinen in deze omgeving hebben allen wel enige relatie met herdenking, aanbidding of begraafplaats. Voor velen minder relevant tegenwoordig, maar het was altijd belangrijke publieke ruimte. De ontwikkelende bourgeoisie en groeiende welvaar eind deze periode ging niet alleen gepaard met meer cafés en herbergen, maar ook met het sociëteitsleven. Mensen hadden de behoefte elkaar meer te ontmoeten, met betrekking tot politieke, recreatieve en culturele activiteiten. Sociëteiten vestigden zich rondom het Vrijthof waardoor het plein een sociaal en cultureel hart van de stad werd. Tot slot ondergingen na 1900 vele historische gebouwen in het stadscentrum, vooral ten zuiden van het Vrijthof, een interessante herbestemming. De oprichting van de universiteit stimuleerde het behoud van historische integriteit door de gebouwen nieuw leven in te blazen, wat een aanzienlijke bijdrage leverde aan de renovatie en revitalisatie van de kenmerkende binnenstad.

Gebied 3: Markt en Stadhuis

Vroege ontwikkeling – Markt en Stadhuis 1000 tot 1500

	Sint-Antoniuseiland		Gevangenpoort		Belfort	(ca. 12e eeuw)
	Eerste stadsomwalling (ca. 1229 tot 17e/18e eeuw)		Leugenpoort		Maria-ten-Oeverkapel	(ca. 12e/13e eeuw)
	Stadspoorten		Veerlinxpoort		Dominicanenklooster	(ca. 13e eeuw)
	Sint Servaasbrug		Molenpoort		Sint-Joriskapel	(ca. 12e/13e eeuw)
	Belangrijke routing		Koolpoort		Heilige Geestkapel	(ca. 13e eeuw)
	Verdwenen routing		Schuttenpoort		De Liebaert	(ca. 1377)
	Verbindende routing		Houtmarkt		De Landscroon	(ca. 1377)
	Markten en pleinen		Veemarkt		Vleeshuis	(ca. 1300)
	Arcering hypothese bebouwing		Zaterdagmarkt		Dinghuis	(ca. 1377)
	Gebouwen voor bestuur en overheid		Loskade		S. Evangelisti	(ca. 11e/12e eeuw)
	Gebouwen voor religie		Sint-Catharinakapel (ca. 1300)		Eerste Augustijnenklooster (ca. 12e/13e eeuw)	
	Gebouwen voor handel		Sint-Matthiaskerk (ca. 14e eeuw)			
	Indicatie van ligging de Eerste Munt		Lakenhal (ca. 12e eeuw)			

De eerste stadsmuur verdeelde de Markt in twee zijden. De dertiende-eeuwse Lakenhal met Belfort en Zaterdagmarkt aan de zuidzijde en de Hout- en Veemarkt aan de noordzijde. Er was veel handel in de stad, hout uit de Ardennen kwam naar Nederland en het laken werd in heel West-Europa geëxporteerd (Ramakers, 2005, P.21). De textielindustrie van Maastricht was groot door zijn lage prijzen, het is een van de oudste misschien de oudste in de stad (Ubachs, 2006, P.36). Het Belfort (D op kaart) was een hoofdbouwwerk van de middeleeuwse gilden, het bouwwerk met grote klok straalde de macht van de gilde uit (zie afbeelding 13). Rond 1367 bevond deze zich aan de voorzijde van de lakenhal (C op kaart), het had een hoge markttoren waardoor het uurwerk goed te zien was (Schoonbrood, 1924, (1) P.63). Zo had het gebouw waarschijnlijk een grotere rol in de publieke context, omdat het een tijdperk was waar de meeste burgers geen uurwerk bezaten en daardoor geen tijdmeting hadden. Daarnaast was het een symbool voor eendracht, welvaart en macht, passend bij de latere ontwikkeling van het Stadhuis op deze plek.

13. Spaanse Furie, plundering van Maastricht. Het toont het beeld van de markten met stadspoorten, belfort en lakenhal. Hogenberg, F. (1583).

De gebieden binnen en buiten de stadsmuur waren onderling goed verbonden door middel van twee stadspoorten die al vermeld werden rond 1200. De Gevangenpoort (poort 1 op kaart) was een zeer grote poort die de uitvalsweg naar Den Bosch volgden, zoals meerdere stadspoorten werd hij multifunctioneel gebruikt en deed hij dienst uit als militaire gevangenis en vergaderplaats (Ubachs, 2005, P.195). De Leugenpoort (poort 2 op kaart) was kleiner in omvang, hij werd gebruikt als gevangenis voor wanbetalers en bankroetiers (Ubachs, 2005, P.307). De poorten vonden buiten de eerste stadsomwalling hun aansluiting op de Kleine en Grote Gracht en de twee markten. De markten combineerden drie zeer belangrijke middeleeuwse levensvoorzieningen. Op de Zaterdagmarkt (3 op kaart) werden levensmiddelen verhandeld, terwijl men op de Houtmarkt (1 op kaart) (stook)hout kon verkrijgen. Op de Veemarkt (2 op kaart) kocht men vee voor thuis, wat vaak als een reservevoorraad dienden. De Veemarkt bevond zich zeer waarschijnlijk buiten de poorten vanwege stank en andere overlast in het centrum. De Houtmarkt had veel ruimte nodig vanwege de omvang van de materialen en zijn positionering buiten de poorten zou te maken kunnen hebben met brandveiligheid en geluidsoverlast bij het bewerken van het product. De precieze functie van de loskade (4 op kaart) is minder over bekend, hij was toegankelijk via de Molenpoort (poort 4 op kaart) en de Koolpoort (poort 5 op kaart). Aan de kade lagen onder andere schipmolens, waarnaar de poort vernoemd is, het is een bijzondere soort watermolen wat werkt als een korenmolen (Ubachs, 2005, P.465). Deze molens zijn tevens langer in bedrijf geweest, op een kaart van J. Blaeu uit 1649¹⁸ zijn ze zelfs zichtbaar ingetekend. De Koolpoort werd naast toegangspoort ook gebruikt als opslag voor steenkolen uit het Luikerland

¹⁸ Kaart Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen. Blaeu, J. (1649).

(Ubachs, 2005, P.290). Het is daarom aannemelijk dat hier ook schepen met deze lading aanmeerden in die tijd. Via de Veerlinxpoort (poort 3 op kaart) kon men naar het noorden van de stad waar wat lichte industrie plaats vond en waar zeer waarschijnlijk ook enkele aanmeerplaatsen waren. De naam refereert naar een overzetveer die zich op deze plaats bevond en gebruikt werd om het tegenoverliggende Sint-Antoniuseiland te bereiken (Ubachs, 2005, P.545). Het Sint-Antoniuseiland was onbewoond maar werd op verschillende manieren gebruikt, zo was het een quarantaine plaats voor pestlijders¹⁹ en waren er houtgewassen en weilanden²⁰.

Het marktgebied was goed verbonden met de rest van de binnenstad. Via de Spilstraat was er een route richting het Vrijthof, en via de Muntstraat en Kleine Staat was er een route naar het Onze-Lieve-Vrouwe en de Maasbrug. De handelsroute over de noordelijke Maasbrug was flink in gebruik en bracht nog aanzienlijke economische voordelen met zich mee (Ramakers, 2005, p.30). Bovendien was er een sterke relatie tussen dit gebied en de loskade (4 op kaart). Dit wordt duidelijk aan de hand van twee verbindende routes en een verdwenen route, die zichtbaar zijn op de kaarten van Bellomonte, midden zeventiende-eeuwse Franse kaarten²¹ en begin twintigste-eeuwse kaarten²². Het is zeer aannemelijk dat deze routes werden gebruikt voor het uitwisselen van goederen tussen de markten en de loskade, terwijl drukker straten zoals de Muntstraat, Mariastraat en Grote Staat werden vermeden. Het verdwijnen van een van deze straten bij de bouw van een winkelcentrum in de 20ste eeuw is dan ook volkomen logisch sinds de kade zijn logistieke functie al langer verloren zou hebben.

De Spilstraat werd in 1280 al gedocumenteerd en had een sterke relatie met de Lakenhal, hier woonden houtdraaiers die spinnenwielen maakten voor de wevers (Panhuysen et al., 2013, P.30). In de drukke Grote en Kleine Staat verzamelden zich slaggers, bakkers, brouwers, smeden, lakenwerkers, houtwerkers en kramers. Overdag bewogen ze zich richting hun gildehuizen (Schoonbrood, 1924, (1)P.94). De wolnijverheid was in de dertiende, veertiende en vijftiende eeuw een van de voornaamste bronnen van welvaart in Maastricht, lakenwevers spanden hun wollen en linnen stoffen op houten ramen in onder andere de Kleine Gracht (Schoonbrood, 1924, (1)P.71). De Muntstraat zou zijn vernoemd naar het Munthuis wat hier zou hebben gestaan, de 1398 genoemd 'de oude munt'²³. Hier stond in die tijd een openbare stadspuut en een kruis voor marktvrede (Ubachs, 2005, P.364). Een soortgelijk marktkruis zou ook een stuk ten noorden van de Houtmarkt hebben gestaan²⁴. Het is goed voor te stellen dat het belangrijk was voor de handhaving van de sociale harmonie, het waarborgen van de handelsvrijheid en het bevorderen van een vreedzame publieke omgeving.

Er waren verschillende stichtingen voor armenzorg in Maastricht zoals die van St-Catharina (A op kaart), St-Nicolaas (zie O.L.V.), St-Maarten (stadsdeel Wyck) en 12 Apostelen (volgende kaart). De bekendste was de tafel van den H. Geest (H op kaart), die de katholieke en hervormdenarmen ondersteunden (Schoonbrood, 1924, (2)P.183).

19 "Tijdens epidemieën werd het gebruikt als quarantaineplaats voor pestlijders." Ubachs, P. (2005). P.34

20 "Het was voorzien van vestingwerken, omgeving door houtgewas en weiland." Schoonbrood (1924). (1)P.61

21 Kaart Plan de la ville de Maestricht. Jobard, M. (1840).

22 Plattegrond van Maastricht, onderdeel van een toeristische brochure. Kunst druk Exploitatie Graafland. (1900).

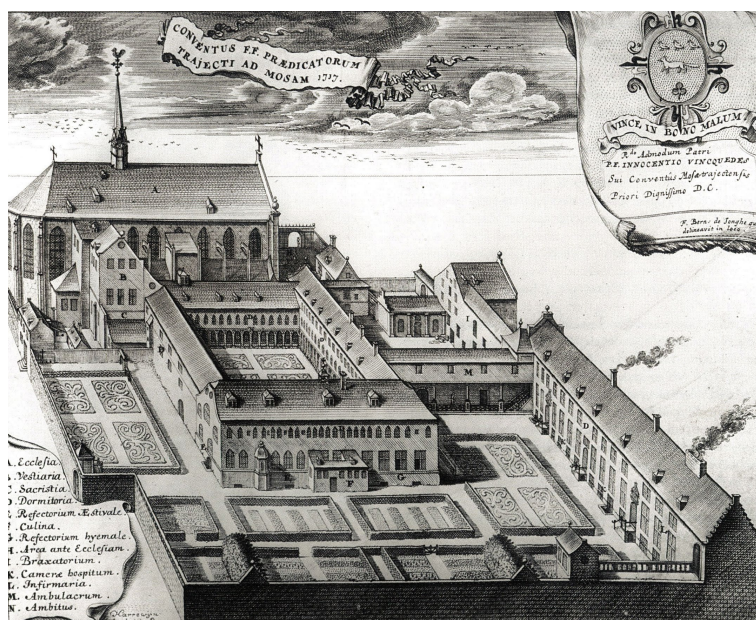
23 "Waarschijnlijk was dat de munt, die tusschen de Muntstraat en de Nieuwstraat gestaan heeft en in een stuk van 1398 de 'oude munt' genoemd wordt" en "Hier werden gouden en zilveren gedenkpenningen en munten geslagen" Schoonbrood (1924). P.49.

24 "Zoals in andere plaatsen... één in het noorden voor de Sint-Matthijskerk" Ubach (1924). P.342.

Van deze kapel is specifiek bekend dat dit niet haar enige sociale bijdragen was in de stad, net als de gasthuizen verleende deze zorg aan pelgrims van de heiligdomsvaart²⁵. Dit illustreert de nauwe verbondenheid tussen religie en het sociale leven in steden en benadrukt de sterke afhankelijkheid van burgers van de kerk als weldoener gedurende deze periode. Achter of aangrenzend aan de kapel was het HH Geest steegje wat door de tijd heen zowel door- als doodlopend is afgebeeld. Het zou niet vreemd zijn als het gebruikt werd als een achterstraatje om de lokale ambachtslieden te bevoorraden met goederen van de markt of buiten de stad, wellicht zou dit om deze reden niet wenselijk zijn als publieke doorgang. Tegenwoordig is het een doodlopend straatje.

De Sint-Catharinakapel was oorspronkelijk een gasthuis waar tot circa 1350 gekerkt werd door burgers die buiten de stadsmuur woonden, veelal wevers en boeren (Ubachs, 2005, P.117). Na de sloop begin zeventiende eeuw ontstonden hier woningen en werd het aangrenzende straatje dicht gezet. De Sint-Matthiaskerk, ook wel de Sint-Matthijskerk, die hier schuin tegenover staat werd voor het eerst genoemd in 1299 en was een parochie die was afgesplitst van het Sint-Servaas (Ubachs, 2005, P.345). In het eerder genoemde panorama van Bellomonte wordt de kerk al opvallend prominent en hoog afgebeeld, wat mogelijk de sterke emotionele en culturele band tussen de stad en de kerk verklaart, en de voortdurende aanwezigheid ervan tot op heden.

Het Dominicanenklooster (F op kaart) vestigden zich aan de Spilstraat rond het jaar 1250, ze hielden zich oorspronkelijk vooral bezig met prediken en studie. Het grondbezit breide zich al gauw uit en er vormde een complex (zie afbeelding 14), uitbreiding kon veelal worden gedaan door schenkingen van grond (Ubachs, 2005, P.148). Hier omheen werden huizen gebouwd waardoor er een woonblok ontstond, wat op de huidige plattegrond zeer goed te herkennen is. In hetzelfde blok stond de Sint-Joriskapel (G op kaart) die zeer waarschijnlijk nog ouder is. In het jaar 1263 werd er al geschreven

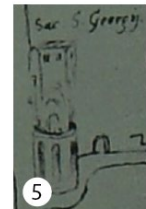
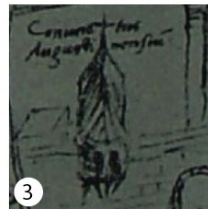
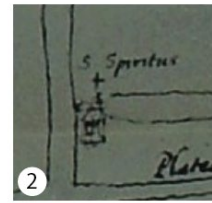
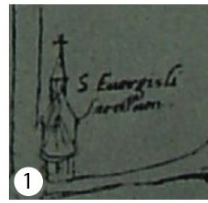

14. Het Dominicanenkloostercomplex. Harrewijn, J. (1717)

over het geneeskrachtige Joriswater (Ubachs, 2005, P.259). Men zou ernaar gestreefd hebben om ook deze kapel op te nemen in het Dominicanen complex toen haar invloed het grootst was (Simons. n.d, P.11). Uiteindelijk zou dit er toe geleid hebben dat het kapittel de grond heeft geschonken. De Groote Staat heette voor het deze naam kreeg de St-Jorisstraat, wat haar naam ontleende aan de kapel (Schoonbrood, 1924, (1)P.61). De Maria-ten-Oeverkapel (E op kaart) moet een van de eerste kapellen in Maastricht zijn geweest (Schoonbrood, 1924, p.55). Haar hedendaagse afdruk in de stedelijke plattegrond wordt typisch vertegenwoordigd door de later gebouwde Tweede Augustijnenkerk, die bijna op dezelfde plek verrees. Tot slot de twee kapellen bij de brug, het eerste Augustijnenklooster (N op kaart) en de S. Evangelisti (M op kaart). Het eerste Augustijnenklooster was maar een oud en klein kapelletje, er is weinig exacte informatie over deze kapel bewaard gebleven. De S. Evangelisti of Sint-Evergisluskapel was ook

²⁵ "Deze verpleegde, evenals het St-Servaasgasthuis, tijdens de zevenjaarlijksche Heiligdomsvaart behoeftige pelgrims" Schoonbrood (1924). (1)P.61

een zeer oude kapel waar weinig over geschreven is. Opvallend is dat er uit de literatuur blijkt dat in 1650 geschreven werd dat het Onze-Lieve-Vrouwekapittel het terrein gekocht had om het te verbouwen tot huisjes, het zou in deze tijd deels leegstaan en gebruikt worden voor opslag van oorlogstuig (Ubachs, 2005, P.167). De oude kapellen ontstonden dicht bij de eerste Romeinse nederzetting, aannemelijk is een voorgeschiedenis van Romeinse heiligdommen die zoals gebruikelijk werden verbouwd of vervangen.

1. S. Evangelisti
2. H. Geest
3. Eerste Augustijnenklooster
4. Maria-ten-Oeverkapel
5. St-Joriskapel

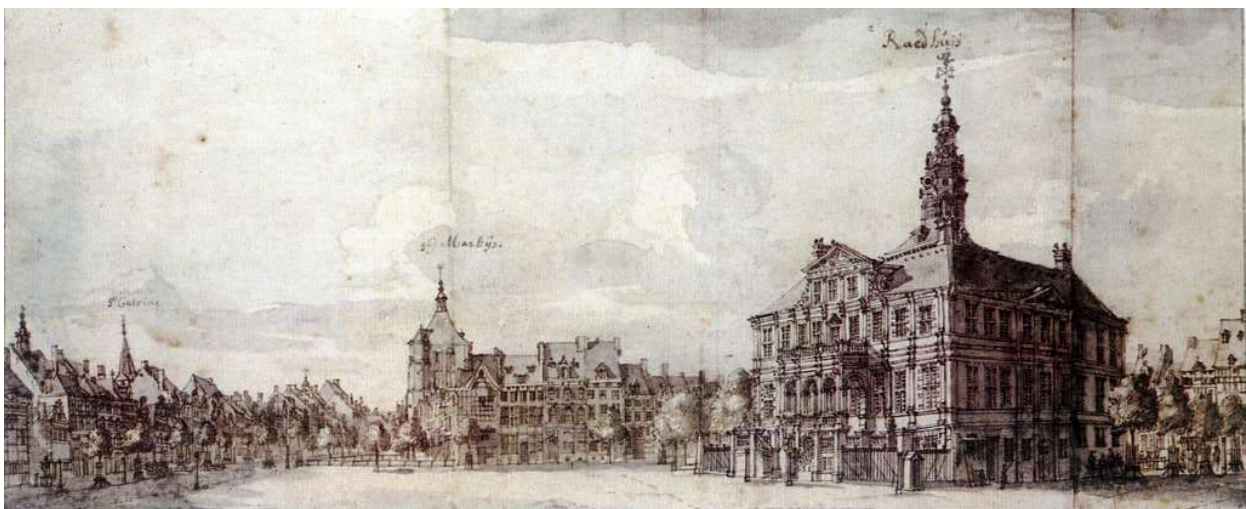
15. Vroege kapellen Maastricht. Uitgesneden van schets Bellomonte. (1587)

Late ontwikkeling – Markt en Stadhuis 1500 tot 1900

	Sint-Antoniuseiland		Loskade		De Posthoorn (ca.1669)
	Sint Servaasbrug		Gesticht der 12 apostelen (ca. 1492)		Barakken
	Belangrijke routing		Grand Hotel du Lévrier (ca. 18e eeuw)		
	Verdwenen routing		L'Aigle Noir (ca. 18e eeuw)		
	Verbindende routing		Sint-Matthiaskerk (ca. 14e eeuw)		
	Markten en pleinen		Café 't Rozenhoedje (ca. 1466/1800)		
	Gebouwen voor bestuur en overheid		Concertzaal (ca. 1850)		
	Gebouwen voor religie		Capucijnenklooster (ca. 1615)		
	Gebouwen voor handel		Stadswerk en Koolhal (ca. 18e eeuw)		
	Blancherie		Stadhuis (ca. 1664)		
	Varkensmarkt		Dominicanenklooster (ca. 1300)		
	Koemarkt		Augustijnenklooster (ca. 1661)		
	Grote Markt		Brandweer (ca. 1850)		

In de periode 1500 tot 1900 fungeerde het marktplein rondom het Stadhuis als een levendig handelsplein waar sociale bijeenkomsten, festiviteiten en politieke gebeurtenissen plaatsvonden. Ook werden hier doodstraffen uitgevoerd en was er een schandpaal naast de ontvangstrap van het Stadhuis (Simons, 2023). Het administratieve en politieke centrum was van de Grote Staat naar het Stadhuis verschoven. De afbraak van de stadsmuur, de twee toegangspoorten en de lakenhal met belfort resulteerde in een mooi rechthoekig terrein waar het Stadhuis (I op kaart) als het centraal middelpunt een mooie orde in schepten. Het Stadhuis op de Markt werd in 1664 in gebruik genomen, het was een resultaat van de nieuwe politieke eensgezindheid. De prestige en uitstraling van het Stadhuis vertegenwoordigde de overheid op een veel betere manier dan de voorgaande verstopte en smalle gebouwen in de Grote Staat. Het gebouw van classicistische opzet is een imponerend natuurstenen gebouw en een samenstelling van luxueus interieurafwerkingen zoals Vlaamse tapijten, Italiaanse stucwerk, Luikse schouwstukken en Hollands Goudleerbehang (Ubachs, 2005, P.501). De separate pleinen vormden zich samen tot de Markt (3 op kaart), het behield dezelfde functie als de voorgaande Zaterdagmarkt. Een klein overblijfsel van de Houtmarkt werd nu aangeduid werd als Koemarkt of Koeimarkt (2 op kaart). In 1717 werden er schapen, ossen en koeien verhandeld, die aan houten palen werden vast gemaakt (Ubachs, 2005, P.286). De Koeimarkt is zeer weinig over geschreven, er is een enkele tekening in het historisch archief te vinden van een aldaar te bouwen onderkomen of schuur²⁶. Op de plattegrond van J. Wagenaar (zie afbeelding 17) is de Koeimarkt benoemd. Het is waarschijnlijk dat deze plek als onderdeel van het marktgebied periodiek gebruikt werd en dat hier daarom ook een schuur of onderkomen nodig was. Ander vee wat men minder graag in de stadskern wilde hebben waren varkens. Oorspronkelijk werden deze verhandeld op en rondom het marktgebied, maar de Varkensmarkt (1 op kaart) verplaatste zich door de tijd heen naar een wat noordelijkere locatie. Het was een oude 'ramenhof', hier werden door de lakenwevers oorspronkelijk wollen en linnen op ramen geplaatst (Ubachs, 2005, P.432). Na het verminderen van de lakenproductie begon men huizen te bouwen rondom het stukje vrijblijvend plein (Schoonbrood, 1924, (1)P.72). Met dank aan de lakenindustrie en veehouderij werd het plein vast onderdeel van de stadsplattegrond. Het verdwijnen van de Houtmarkt resulteerde in een duidelijkere scheiding tussen het nieuwe marktplein en de aangrenzende Boschstraat. Deze route was van oudsher al van belang vanwege de richting naar Den Bosch²⁷, zoals de naam suggereert, en vanwege de aanwezigheid van kloosters, nijverheid en de voormalige

16. *Zicht op de Markt in Maastricht. de Beijer, J. (1740)*

²⁶ Zie beeldbank RHCL: Plattegrond van de koemarkt aan de Boschstraat en doorsnede van een aldaar te bouwen onderkomen

²⁷ Boschstraat. Panhuysen et al. (2013). P.17.

stadspoort. Later diende het als verbindingsweg naar de noordelijke stadspoorten van de tweede stadsomwalling van Maastricht, en verbond het de kern met de ontwikkelende zwaardere industrie en havenactiviteiten in het noorden.

De stad stonk door straatvuil, slachtafval en vee, het zorgde voor ziektes zoals de pest. In het Capucijnenklooster (G op kaart) werden zieken ondergebracht die hier werden onderzocht door een geneesheer, de Capucijnen toonden buitengewone toewijding voor de verpleging en werden hier erg voor gerespecteerd (Schoonbrood, 1924, (1)P.16,19). Tussen 1509 en 1660 werd de stad geteisterd door de pest, deze epidemie werd berucht toen kenbaar werd dat vrijwel het hele Capucijnenklooster uitstierf (Ubachs, 2005, P.97). De stad probeerde om de leefomstandigheden te verhogen en vooral de publieke pleinen, waterbronnen en straten schoon te houden. Na het uitsterven van het klooster werd deze opnieuw bevolkt, in de periodes hierna deed het ook dienst uit als militair magazijn, gymnastieklokaal, toneelzaal en stadstuin (Ubachs, 2005, P.269)

(Schoonbrood, 1924, (2)P.21). Rond 1800 werden de kerken voor allerlei functies gebruik, zo werden de Dominicanen- en Augustijnenklooster gebruikt als school terwijl andere kerken juist weer een militaire- of gevangenisfunctie kregen (Ramakers, 2005, P.34). Het Augustijnenklooster (K op kaart) herrees in eind zeventiende eeuw, nadat hun vorige klooster onbewoonbaar was geworden door bouwvalligheid. Het Maria-ten-Oever en bijbehorend kerkhof werd hiervoor opgegeven, het zorgden voor genoeg ruimte voor de bouw van de nieuwe kerk (Schoonbrood, 1924, (2)P.61). De locatie was prominent met een uitzicht over de Maas wat het interessant maakte voor de plaatsing van de kerk zonder het aanpassen van de stedelijke structuur. Daarnaast was het in de laat Romeinse en middeleeuwse tijd gewoonlijk om religieuze gebouwen te vervangen met nieuwe religieuze gebouwen. Zoals eerder aangehaald zou de 12 apostelen (A op kaart) bijdragen aan de armenzorg in de stad. Het pand illustreert treffend het middeleeuwse concept van hofjeswoningen, dat vandaag de dag weer aan populariteit wint binnen het concept van meergeneratiewonen²⁸. Het zou naast armen zorg zich ook bezighouden ouderenzorg, het was volledig ingericht op vast personeel en verzorging (Simons. n.d, P.9). Opvallend is de enorme omvang van dergelijke instellingen. Ze waren niet alleen machtig

17. Nauwkeurig Plan van de Stad Maastricht en Wijk. Wagenaar, J. (1747).

28 Meergeneratiewonen is een woonconcept waarbij jongeren, volwassenen en ouderen, samenwonen in één gebouw of complex. Het stimuleert onderlinge interactie en werkt als een sociaal vangnet.

door hun invloeden maar bezaten ook veel grond. Vaak wordt deze grond doorgegeven, geschonken of in bezit gehouden door grote instellingen, wat onbewust voorkomt dat historische stedelijke structuur vervaagd. Tegenwoordig worden de woningen van de 12 apostelen nog steeds gebruikt als hofwoningen.

De sloop van de stadsmuur zorgde voor uitbreiding van de stad, naarmate de stad groeide namen ook handels- en reisactiviteiten toe. Met de Markt als groot handelspunt ontstonden er veel hotels, cafés en plekken voor recreatie zoals toneel. Grand Hôtel du Lévrier (B op kaart) was rond 1800 al gerenommeerd hotel in de stad, het was een samentrekking van vier panden. Het moet toen al een luxe hotel geweest zijn, er kon verse zalm, gebraden vogeltjes en wilde aardbeien gegeten worden (Ubachs, 2005, P.308). Hier tegenover stond het hotel l'Aigle Noir (C op kaart). De hotels fuseerde eind negentiende eeuw, hierna heeft het functie gedaan als hotelvakschool en is de gevel nagenoeg onveranderd gebleven. Het ontstaan van de hotels was een reactie op de groeiende vraag naar accommodaties door de economische en fysieke groei van de stad. Het slopen van de stadsmuur zorgde ervoor dat het marktgebied een centralere ligging kreeg in de stad. Het Café 't Rozenhoedje (E op kaart) zou stammen uit 1466²⁹, en het zou in tegenstelling tot café Den Helm altijd een aantoonbare herberg of horecafunctie hebben gehad. Het wordt enkel pas op deze kaart vermeld door de fysieke aantoonbaarheid op latere historische kaarten. Het café had een bakkerij en een brouwerij, maar het was een volwaardig café in de periode na 1800. Volgens de huidige eigenaar zouden er onder de betonnen kelders meerdere kelders te vinden zijn, maar dit is nooit officieel vastgelegd³⁰. Dit illustreert op welke wijze bestaande historische structuren telkens weer gebruikt worden als kader of richtlijn voor bouw voor nieuwe gebouwen. Enigszins frappant aangezien de oudste structuren van het gebouw bestaan uit een periode waar voornamelijk primitief, met hout gebouwd werd. In de tweede helft van de zeventiende eeuw werden veel houten vakwerkhuizen versteend na aanpassing van de voorschriften vanwege het brandgevaar. In de Boschstraat zouden tevens nog vele andere herbergen en cafés gelegen hebben waar geen specifieke informatie over te vinden is (Hackeng, R., 2012). De urbanisatie van de stad ging hand in hand met opkomende recreatieve activiteiten, waaronder toneel. Het kent zijn oorsprong al in de oudheid en middeleeuwen maar in 1500 werden er actieve toneelclubs opgezet. Er zou in op de Markt, tussen het Stadhuis en de Boschstraat, gedurende 5 jaar een houten komediegebouw hebben gestaan waar door de Franse blij- en treurspelen werden opgevoerd (Schoonbrood, 1924, (2)P.58). Later toen de Maastrichtenaren zelf de smaak te pakken kregen, kwam er in 1789 in de kloosterkerk van de jezuïeten een stadsschouwburg. Bij het Stadhuis kam een concertzaal (F op kaart), hier werd muziek en toneel opgevoerd. Het is denkbaar dat zij het marktplein als een verlengde konden gebruiken voor het opvoeren van hun stukken. Verbeterde stedelijke ontwikkeling brengt ook geavanceerdere stadsvoorzieningen met zich mee die passend zijn bij toerisme, economische stabiliteit en welvaart. De Posthoorn (M op kaart) ontstond in 1669 als wagenposterij van de route Maastricht naar Den Bosch (Broekhoven, S. et al. 2003. P.221). Toen het stadsbestuur in 1720 geld had renoveerde ze het gebouw, het heeft een rijkelijk versierde hardstenen gevel. Het hoofdpostkantoor ontstond later pas op de plek van het Statenhuis aan het Vrijthof. Het brandgevaar in de middeleeuwen was groot door de vele houten huizen en bedrijvigheid van bakkers, brouwers en smeden. Gedurende de achttiende en negentiende eeuw werd er veel ondernomen op het gebied van

29 Amateurhistoricus Jef Moers toonde aan dat de eerste publicaties over het café dateren uit 1466, of dit ook erkend word door andere historici is onduidelijk. Het is te lezen in zijn bijdragen aan het boek 'Groot verhalenboek Maastricht: alle sprokkel uit het archief'.

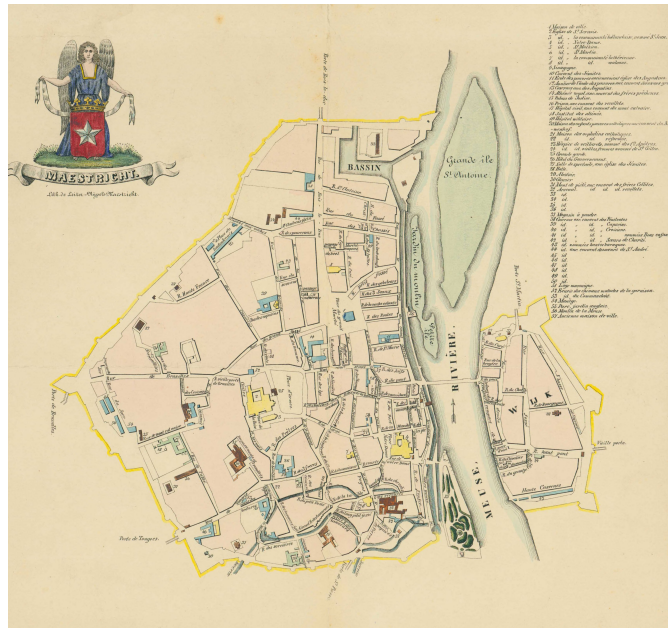
30 Nieuwsuitzending RTV Maastricht: Oudste café It Rozenhoedje blijkt nog ouder 16 september 2022.

brandpreventie. Niet alleen werden vele huizen versteend maar er werd ook gezorgd voor brandemmers en waterbassins. Na de gemeentewet in 1851 kwam er een stedelijke brandwacht (L op kaart) in 1855, eerst vestigde ze zich in het Dinghuis, daarna op de plek van de voormalige vleeshal (Ubachs, 2005, P.92,93). Door middel van de toren konden ze over de stad uitkijken en actie ondernemen indien nodig. Verder was dit geen geavanceerde brandweer zoals het vandaag de dag bekend is, het was een groep vaak bestaande uit een dertigtal burgers. Belangrijke plekken zoals het Gouvernementspaleis, Stadhuis en enkele kerken hadden ook eigen blusmaterieel (Ubachs, 2005, P.93).

Het stadsbeeld maakten in de periode van 1500 tot 1800 wat veranderingen door, zo ontstonden er nieuwe kloosters en kerken, er kwamen barakken (N op kaart) voor de soldaten en nieuwe uitbreiding van de vestigingswerken vond plaats (Ubachs, 2005, P.96). Barakken waren de kazernes waarin soldaten van het

in Maastricht gelegeerde garnizoenen werden ondergebracht. Het betekende veel voor de publieke dynamiek en het stadsbeeld, het garnizoen bestond soms uit vijf, zes of zelfs zeven duizend man in tijden van oorlog of belegering (Ubachs, 2005, P.84). Vaak was dit nog steeds niet genoeg. Kloosters, schuren en stallen werden ook ingezet. Dit is goed te zien op de Franstalige kaart van M. Janssen uit 1860 (zie afbeelding 18). Hier is het resultaat te zien van de ingebruikname van de kerkelijke instellingen door de overheid. De in geel aangegeven gebouwen werden hier nog als religieuze gebouwen gebruikt, zoals de welbekende Sint-Servaas en Onze-Lieve-Vrouwebasiliek. Andere kapellen en kloosters zijn in het blauw aangegeven als 'Casernes', het Franse woord voor kazernes of barakken.

Op de plek van de voormalige Jodenpoort, aan de Kesselskade, zou in het jaar 1800 de loskade nog steeds deels in gebruik zijn (Ubachs, 2005, P.258). Het marktschip van Roermond vervoerde hier zowel goederen als passagiers. Echter was deze plek, zo centraal in de stad, zeer waarschijnlijk te klein en onhandig met de opschaling in logistiek en toenemende industriële activiteit. Om uit te breiden ontwikkelde er zich een haven en industriegebied ten noorden van de stadskern, hierdoor verschoven de aanmeerlocaties naar de buitendelen. Er werd een haven gerealiseerd met loskanaal, verschillende fabrieken en een spoorlijn (zie afbeelding 18 en 19). In 1864 werd er aan

18. Plattegrond van Maastricht en Wyck. "Maestricht". (1860). Janssen, M.

19. Schetssteking uitbreiding der stad Maastricht. (1870). Gemeente Maastricht.

de linkeroever parallel aan de Maas een kanaal gegraven, het Kanaal Luik-Maastricht (Ramakers, 2005, P.43. Resterende delen van de stadsmuur, poorten en veel huizen aan de Bokstraat (nu Kesselskade) moesten wijken voor het plan. Het kanaal was gekoppeld aan het bassin, het maakte een consistente vaart mogelijk ongeacht het waterpeil. De ingrijpende stedenbouwkundige verandering vervaagde een deel van de fysieke historie, maar bracht ook archeologische ontdekkingen met zich mee.

Zoals eerder verteld werd het Sint-Antoniuseiland voorheen gebruikt werd als quarantaine plaats, voor landbouwactiviteit en ter verdediging van de stad als onderdeel van de vestingwerken. Zoals te zien is op kaart veranderde gedurende deze tijd de vorm en grootte van het eiland, ten zuiden ontstonden er twee kleinere eilanden die de Grote en Kleine Griend genoemd werden (Ubachs, 2005, P.32). In deze periode werd het eiland tevens weer voor verschillende doeleinden gebruikt. Gedurende de jaren 1700 en 1800 werd het eiland als bleekveld gebruikt. Op de Franse kaart van Janssen (zie afbeelding 18) werd het eiland dan ook aangegeven als 'Blancherie', wat duidt op het wit maken (bleken) van stoffen. De locatie was tactisch, het bleken gebeurde met zwakke zuren, inwerking van de zon en duurde soms maanden (Ubachs, 2005, P.314). Het andere eiland was nog militair gebied en werd deels gebruikt voor landbouw. Later werd het eiland verwijderd ter verbetering van de Maaskanalisisatie, het zorgde voor minder overstromingen en betere doorvaart van schepen. Op de kaart van Wagenaar uit 1747 (zie afbeelding 17) is een Stadswerk en koolhal (H op kaart) te zien, gevestigd dicht bij het marktgebied. In deze tijdsperiode van verindustrialisering werd de rol van kolen in de maatschappij groot. Er werkte vooral middenstanders in de werkhallen, de centrale locatie maakte het mogelijk de kolen eenvoudig over de binnenstad te verspreiden om zo woningen en gebouwen van de hogere klassen en overheid te verwarmen.

Lang werd er niks veranderd aan het beeld van het Stadhuis en de Markt, tot er in 1930 woonblokken tussen Maas en Markt gesloopt werden voor handhaving van toenemende verkeersdrukke en de aanleg van de Wilhelminabrug. Ook de boulevard bleef door de komst van de auto niet onaangetast. Deze maakte de grootste verandering door, met de aanleg van een grote meerbaanseverkeersader aan de Maas is deze op veel delen slecht of onbereikbaar geworden voor voetgangers.

20. Luchtfoto constructie Maasboulevard.
Naseman (1965)

Deelconclusie

“Hoe werkte en ontwikkelde de fysieke lay-out en functioneren van de drie sleutelgebieden in de vroege en late periode wat betreft publieke voorzieningen en infrastructuur?”

Het gebied Markt en Stadhuis

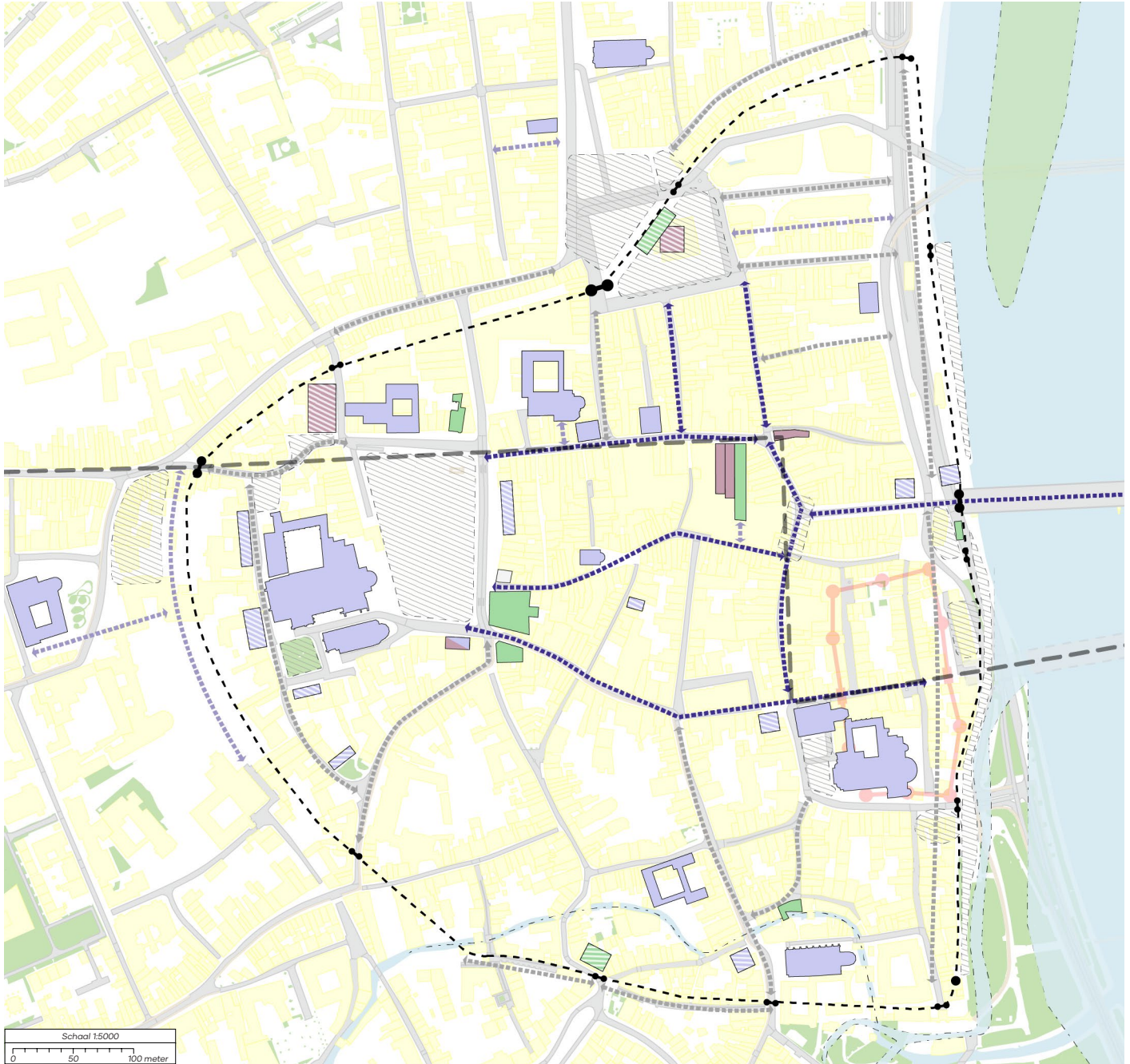
Het marktgebied was met haar Zaterdagmarkt een zeer belangrijk gebied voor levensmiddelen voor burgers in het stadscentrum. Het gebied werd opgesplitst in twee zijdes door de stadsmuur, centraal bevond zich een imposante wachttore met klok en een lakenhal. Er werd veel handel gedreven in deze omgeving, wat zorgde voor woningen in de aangrenzende en omliggende straten. De eerste vorming van de definitieve stadspatting zoals deze vandaag te herkennen is. Het gebied had een sterke verbinding met de Grote Staat, omdat zich hier belangrijke overheidsfuncties en kooplieden vestigden. De stadspoorten die zich in het marktgebied bevonden vervulden ook markt-, handel- en overheidsfuncties gedurende de tijd. Hout en vee werd buiten de poorten verhandeld voor veiligheid en tegen stank, levensmiddelen binnen de poorten voor een goede toegankelijkheid. Daarnaast was er een sterke verbinding tussen de marktpleinen en de loskade. Dit was belangrijk voor in- en export, het Maastrichtse laken werd bijvoorbeeld al internationaal geëxporteerd. Het Sint-Anoniuseiland hier tegenover werd toen gebruikt voor quarantaine, landbouw en verdediging. Het marktgebied was belangrijk voor de hele stad door haar goederen en economische voordelen. Er kwamen handelaren uit het oosten vanaf de Maasbrug, vanuit het noorden via de Boschstraat en vanuit het westen via de oude Via Belgica routing. Handelaren bleven tijdelijk of stichtten een bestaan in de stad. Zo was het bekend dat houtdraaiers in de Spilstraat gingen wonen, dicht bij de Lakenhal. In de Grote en Kleine Staat vestigden zich allerlei handelaren van bouwers tot smeders en bakkers. Handel was extreem belangrijk voor de groei van de stad, infrastructuur en welvaart. Op de Houtmarkt stond een marktkruis om dit te symboliseren. Toch was er ook veel armoede in de stad, verschillende kloosters zoals de Geest en Sint-Catharina zetten zich in voor de armen en zieken. Deze sociale bijdragen was belangrijk voor de saamhorigheid van de stad en de respect voor de kapellen. Kloosters en kapellen bezaten vanuit hun rijke verleden al veel grond, door dit in bewaring te houden, het tijdelijk te privatiseren of het onderling aan elkaar te schenken bleven veel religieuze instellingen bestaan of ontstonden er nieuwe kerken en kapellen die de bestaande stadsstructuur volgden. Op tekeningen en schetsen van de stad werden kerken vaak hoog en prominent afgebeeld, een vertaling van het respect en aanzien wat zij hadden opgebouwd gedurende de tijd.

De val van de verdedigingsmuur leidde tot een mooi rechthoekig plein. Toen het Stadhuis in 1664 een centrale positie op het plein innam verschoof de bestuurskern van de Grote Staat naar de Markt, deze was vanaf toen niet meer tweehurig maar centraal. De dynamiek van het plein veranderde, er bleven marktactiviteiten plaats vinden maar er was ook meer ruimte voor ontmoeting en sociale bijeenkomst, zo waren er ook festiviteiten en politieke activiteiten. Vee werd voortaan aan de rand van het plein verhandeld, varkens specifiek op de verderop gelegen Varkensmarkt. De val van de muur maakte uitbreiding van de stad mogelijk, hierdoor ging de Boschstraat een grotere rol spelen. Dit was van oudsher al een bewoonde uitvalsweg maar werd nu nog drukker, er ontstonden meer zijstraten en er volgde meer bebouwing. Overlast van ziektes, stank en straatvuil zorgden voor een betere handhaving op leefomstandigheden op publieke pleinen en straten. De uitbreiding van de stad en de toenemende welvaart brachten een toename van handels- en reisactiviteiten met zich mee. Met de Markt als economisch en politiek centrum ontstonden er nieuwe culturele en sociale mogelijkheden in de

omringende gebouwen. Hotels, cafés en locaties voor toneel en muziek vonden hun plaats in deze bloeiende omgeving. In deze tijdspanne kenmerkte het stadsbeeld zich voornamelijk door imposante militaire, kerkelijke en overheidsgebouwen, en bebouwing van de hogere klasse. Deze bouwwerken onderscheidden zich door hun kwaliteit, hoogwaardige materialen en verfijnde details, waardoor ze een bijzondere pracht uitstraalden. Bestaande kapellen en kloosters werden vaak aangepast voor militaire doeleinden, wat soms resulteerde in het behoud van het gebouw tot op de dag van vandaag. De loskade aan de westoever van de Maas werd nog steeds gebruikt, nu ook voor toeristische doeleinden. De zwaardere industrie en havenfuncties werden langzaam het stadscentrum uit gedreven, zeer waarschijnlijk door stijgende bevolkingsdichtheid en een te kort aan ruimte. In het noorden van de stad vond industriële uitbreiding plaats, deze was verbonden met het nieuwe kanaal parallel aan de Maas. Ook hierna bleef de boulevard niet onaangetast. De introductie van de auto vroeg om een nieuwe verkeersader en de aanleg van de Wilhelminabrug, waardoor een deel van de historische stadsstructuur wederom moest wijken.

Conclusie

Een analyse van historische ontwikkelingen in de hedendaagse stadsplattegrond van Maastricht (tot 1500)

--	Eerste stadswalling	(ca. 1229 tot 17e/18e eeuw)	◆	Romeins castellum
●	Stadspoorten		▨	Markten en pleinen
▬	Oude Romeinse brug		▩	Arcering hypothese bebouwing
▬	Nieuwe Sint Servaasbrug	(ca. 1280)	■	Gebouwen voor bestuur en overheid
◆◆	Belangrijke routing		■	Gebouwen voor religie
◆◆	Verdwenen routing		■	Gebouwen met andere publieke functie
◆◆	Verbindende routing			
◆◆	Via Belgica routing			

“Hoe hebben de fysieke lay-out en structuur van Maastricht zich ontwikkeld in samenhang met het publieke leven gedurende de late Romeinse tijd, middeleeuwen en moderne tijd?”

De Maas en Jeker speelden een cruciale rol bij de vroege menselijke nederzettingen langs hun oevers, vanwege hun potentieel voor waterbronnen, landbouw en ambachtelijke activiteiten. In de late Romeinse tijd vormde de Via Belgica een belangrijke route die het begin van de stedelijke structuur van Maastricht en andere steden langs zijn traject vorm gaf, op kaart is goed te herkennen hoe het stratenpatroon is voortgekomen uit deze belangrijke verbindingroute. Binnen de stadsmuren van het Castellum bevonden zich sociale en handelsfaciliteiten, terwijl woningen en villa's zich buiten de muren bevonden. Publieke interactie werd gestimuleerd door functies als badhuizen en heiligdommen, de stad groeide door rondtrekkende handelaren, vestigende burgers en militairen. Het kan gezien worden als de eerste stadskern. In het stratenpatroon om deze kern heen kan nog steeds deze typische Castellum vorm herkend worden. Andere stedelijke ontwikkeling vond plaats aan de noordelijke zijde het Vrijthof, waar een kerkhof en dichter bevolkt woongebied ontstond. Tijdens de middeleeuwen groeide het Castellum uit tot een middeleeuwse stad, waarbij de Via Belgica evolueerde tot een stratenstructuur en bebouwing de route omringde. Overgebleven Romeinse ruïneuze bebouwing is gebruikt voor nieuwe gebouwen en gerenoveerde infrastructuur, ook is het aannemelijk dat heiligdommen werden vervangen door kerken. Het was efficiënt en bood een basis voor de ruimtelijke organisatie, daarnaast was het misschien een soort van cultureel erfgoed.

Het heilige graf van Sint-Servaas is altijd een aantrekkingspunt voor Maastricht geweest. Als tussenstop op de pelgrimsroute was Maastricht het thuis voor religieuze instellingen en gebouwen, zoals de vele kerken, kloosters en kapellen. De pelgrims zochten onderdak, voedsel en interactie, wat bijdroeg aan de groei van de stad en het stadsleven. Deze religieuze centra speelden niet alleen een belangrijke rol in het spirituele leven van pelgrims, maar dienden ook als centra van macht, invloed, en sociale activiteiten, waardoor de stad verder kon groeien en bloeien. De stadsmuren maakten de stad veilig, het raakte dichter bevolkt en er was veel handel. Er ontstonden veel marktgebieden op de oevers van de rivier, vaak ingesloten door de stadsmuren en verbonden met uitvalswegen. Graan, vis, hout, vee en steen kwamen veelal van buiten de stad naar de markten om verhandeld te worden. Het ging voornamelijk om lokale producten. Langs de oever vormden de aaneengesloten markten destijds de boulevard, deze was door middel van stadspoorten verbonden met de loskade. Handelaren bouwden huizen, aanvankelijk van houten vakwerk, maar later werden ze versteend en kregen ze een grotere invloed op de structuur van de stad. Buiten de stadsmuren was weinig bebouwing, tot het dempen van de eerste verdedigingsgracht het wonen buiten de muur aantrekkelijker maakten. Er verrezen kerkelijke gebouwen en er werden huizen gebouwd. Aanvankelijk waren deze huizen alleen tegen de stadsmuren gelegen, maar later breidde dit zich uit en vormden de oude grachten een stratenpatroon. De vervanging van de Romeinse brug leidde tot een verschuiving van het centrum naar het noordelijke deel van de stad. Hier werd de Grote Staat van groot belang, dienend als locatie voor het bestuur, een cruciale verbindingsweg tussen verschillende gebieden, en een drukke straat vol leven en handel. Wat zuidelijker in de stad werd de structuur vormgegeven door de binnenkomst van de Jeker. Het vormde een verdedigingslinie en er waren leerlooiers en molenaars actief.

Het Vrijthof was het territorium van het Sint-Servaas kapittel. De publieke ruimte werd gevormd door de bouw van de religieuze centra, herbergen en kanunnikenhuizen. De kerkelijke instelling was welvarend, haar grondgebied uitgestrekt en haar gebouwen werden vaak opgetrokken uit steen. Dit gebied vertoont hier door mogelijk de minste

veranderingen in stedelijke lay-out sinds de vroege periode. In haar omgeving waren bakkerijen, brouwerijen en herbergen wat de omgeving aantrekkelijk maakten voor huisvesting van burgers en handelaren. De gebouwen van het kapittel leenden zich voor flexibel gebruik, wat snelle functieverandering mogelijk maakten bijvoorbeeld toen de staat meer macht kreeg. Dit had een positieve impact op het behoud van de historische stadsstructuur. Het Vrijthof had vele functies in de middeleeuwen. De publieke ruimte was goed verbonden aan de stadspoorten, het was een heilige plek voor aanbidding, militaire exercitie en er waren rondtrekkende handelaren te vinden. Het maakte de plek ook interessant voor de vestiging van overheidsgebouwen.

Het lakenhal- en marktgebied was met haar Zaterdagmarkt belangrijk voor verkoop van levensmiddelen. De stadsmuur verdeelde de ruimte in twee zijdes, met verschillende markten afgestemd op het gebruik van de stad. De lakenhal bezat een wachttoren met klok, er vond overleg, productie en handel plaats. Het Maastrichtse laken werd internationaal geëxporteerd en was belangrijk voor de economische ontwikkeling van de stad. De locatie was daarom nauw verbonden met de Grote Staat, waar belangrijke overheidsfuncties en handelaren huisvestten. Rondom het gebied vestigden zich wevers en houtdraaiers. Het gebied kende voor logistieke redenen ook sterke verbinding met de noordelijke loskade, door de tijd heen verloor deze verbinding echter zijn functie. Het Sint-Antoniuseiland tegenover de kade werd gebruikt voor verschillende activiteiten waaronder landbouw en defensie, het gebruik variërende maar het maakte nooit echt deel uit van bruikbare publieke ruimte.

Het centrum van de stad correspondeert met de historische stadskern, die zich heeft ontwikkeld tijdens de Romeinse periode en de vroege middeleeuwen, en die het hart van de ommuurde stad is geworden. Het leven in de middeleeuwen speelden zich voornamelijk op straat af. De locaties van de stadspoorten zijn bijna allen nog in het huidige stratenpatroon te herkennen. Bij een eerste blik zijn de drie gebieden direct met elkaar verbonden door de oude Romeinse handelsroute, die cruciaal was voor de vestiging van de eerste woongebouwen en belangrijke functies. De bouw van de Servaasbrug maakte de Grote Staat een van de belangrijkste en meest centrale straten van het centrum van Maastricht. Vanaf daar zijn de drie gebieden op een organische manier met elkaar verbonden geraakt, veel onder invloed van de historische kerkelijke instellingen, die de basis legden voor een stratenstructuur. Handel, geloof en nijverheid maakte de gebieden interessant voor de huisvesting van burgers, waardoor er degelijke woonblokken ontstonden. De fysieke verbinding tussen de drie belangrijkste gebieden bestaat hoofdzakelijk uit eenvoudige hoofdwegen, met daarbij een stedelijk netwerk van straten die zijn ontstaan door nevenfuncties, sloppenwijken, industrie- en handelsgebieden, en woonwijken van de lagere en middenklassen.

Een analyse van historische ontwikkelingen in de hedendaagse stadsplattegrond van Maastricht (eeuwen na 1500)

←- - - Belangrijke routing ←- - - Verdwenen routing ←- - - Verbindende routing — Via Belgica routing	▨ Markten en pleinen ▨ Arcering hypothese bebouwing ■ Gebouwen voor bestuur en overheid ■ Gebouwen voor religie ■ Gebouwen met andere publieke functie

De geografische ligging van Maastricht heeft altijd een aantrekkingskracht uitgeoefend op nederzettingen, de eerste aangetoonde menselijke bewoning gaat 250.000 jaar terug. Vanaf de Romeinse tijd en het vroegemiddeleeuwse tijdperk speelde de Via Belgica en de voortdurende stroom van reizigers, handelaren en soldaten een cruciale rol in de ontwikkeling van de stad. De middeleeuwse expansie, geleid door religieuze instellingen zoals kerken en kloosters, legde de fundamenteën voor de stedelijke structuur zoals die vandaag te herkennen is. Belangrijke pleinen zoals Onze-Lieve-Vrouwe, Vrijthof en Markt hebben door de eeuwen heen een centrale rol gespeeld in sociale, politieke en economische activiteiten, en dienden als belangrijke locaties voor overheidsgebouwen, andere religieuze instellingen, ambachtelijke activiteiten en recreatie. De veranderingen die Maastricht heeft doorgemaakt als vestingstad zijn nog steeds zichtbaar in het infrastructuur netwerk. Ondanks verschuivingen in het gebruik van de stad, zoals afnemend of verbod op kerkbezoek en behoefte aan nieuwe infrastructuur, is de bestaande structuur behouden gebleven door het hergebruik van belangrijke, goed gematerialiseerde of efficiënte gepositioneerde elementen. De uitvalswegen zijn nog goed te traceren en volgen de originele stadspoorten. Opvallend is de verandering in de boulevard en hoe scheepvaart en de auto gedomineerd hebben in stedenbouwkundige verandering.

Na de middeleeuwen werd stedenbouw steeds meer gericht op planning. De val van de verdedigingsmuur zorgden voor de mogelijkheid tot gestructureerde stadsuitbreidingen. Desondanks is de middeleeuwse structuur van uitvalswegen nog zeer duidelijk zichtbaar op de stadsplattegrond. Ze vormde met hun lintbebouwing zelfs de basis voor de nieuwe lay-out van autobanen, buitenwijken en verbindingswegen. Op kaart is te zien hoe de wegen zich uitstrekken vanuit het centrum van de stad naar de uithoeken van de buitengebieden, ze volgen verschillende richtingen naar Belgische en Nederlandse plaatsen. Over de brug richting het oosten vervolgden deze route zich naar Heerlen, Keulen en Aken. Ook de singelgracht van de eerste vestingwerken is duidelijk te herkennen in de infrastructuur van de stad, waarvan het tracé op kaart te zien is. Met een dicht bevolkte stadskern en het verdwijnen van de stadsmuren ontstonden er nieuwe religieuze centra in de omgeving. Andere kerken en kloosters met rijke historie hebben zich door de eeuwen heen stand kunnen houden door de mogelijkheid tot snelle functieverandering, zoals het gebruik als alternatieve kerk, militaire barak of magazijn, gevangenis of als school. Het was aantrekkelijk door de flexibele plattegrond, veelal goede bouwconstructie en grote volumes. Daarnaast was het efficiënt en van symbolische betekenis. Doordat sommige vele eeuwen hebben gestaan is er een reactie in de stedelijke structuur te herkennen. Hun aanwezigheid heeft talloze straten gevormd, waardoor deze nog steeds naar de kerkelijke instellingen refereren in hun naam. Het zelfde geldt voor belangrijke publieke en overheidsfuncties. Vanaf de middeleeuwen zijn er altijd grote, belangrijke straten geweest. De hier op aansluitende straten waren vele malen smaller, zoals de straten haaks op de Grote Staat. Ze zijn nog te herkennen in de stadsplattegrond, maar in het verleden zouden het er waarschijnlijk meer zijn geweest en nog smaller van aard. Het is logisch dat ze in de loop der tijd zijn vervaagd, maar de structuur van de bouwblokken blijft behouden. De wijzigingen in functie die gebouwen in het centrum van Maastricht hebben ondergaan, zijn van cruciaal belang geweest voor het behoud van historisch karakter en oorspronkelijke lay-out. Vandaag de dag blijft dit relevant bij het beschouwen van de oprichting van de Universiteit Maastricht en haar huisvesting in de stad. De keuze voor hergebruik van de historische panden draagt significant bij aan de renovatie en sanering van de binnenstad, met behoud van beeldbepalende architectuur en stedenbouw. Het zorgt voor het behoud van historisch erfgoed.

Toen het Stadhuis zich op het marktplein vestigde verloor de Grote Staat langzaam zijn bestuurlijke functie, maar het bleef nog steeds van groot belang voor

het publieke en commerciële leven. Met de Markt als economisch en politiek centrum, bood deze locatie een uitstekende plek voor recreatie. Zo verschenen er hotels, cafés en locaties voor toneel en muziek. De nieuwe functies en gebouwen volgden de grenzen van het plein en het verlengde van de uitvalsweg de Boschstraat. Rondom het Vrijthof ontwikkelden zich ook tal van recreatieve voorzieningen. De vaste vorm van het plein was al vroegtijdig bepaald door de aanwezigheid van de kerkelijke instellingen. Na het verlies van de functie van de kanunnikenhuizen en gasthuizen, en de afnemende invloed van het kapittel, vestigden zich op prominente locaties meer overheidsfuncties. In sommige gevallen in gerenoveerde, al bestaande stenen gebouwen. De weidsheid van het plein en zijn rijke geschiedenis als ontmoetingsplaats maakte het ideaal voor cafés met terrassen en sociëteiten, die dienden als centra voor het moderne sociale leven. Op de huidige stadsplattegrond vertaalt dit zich naar veel cafés en restaurants, die gebruikmaken van trassen als een verlengde van het plein.

De tweede omwalling omsloot een minder dichtbevolkt gebied, de stadsstructuur heeft hierdoor een ruimere opzet. Het westen van de stad kreeg vele nieuwe buurten. In het zuidelijk deel werd het laatmiddeleeuwse stadspark bewaard gebleven. In het noordelijk deel voorbij de barakken werd er een industrieel havengebied gerealiseerd. De fabrieken en havenactiviteiten waren ruimtebehoevend en de binnenstad was dicht bebouwd en bevolkt. Er kwam een loskanaal parallel aan de Maas voor snelle logistieke verbinding en toeristisch vervoer. Het maakte varen efficiënter en betrouwbaarder voor de ongemotoriseerde schepen, zeker in door de afwisselende kwaliteit van de Maas. Het Sint-Antoniuseiland verloor haar functie en werd afgegraven ter verbetering van de Maaskanalisatie. Het is duidelijk dat de historische stadsstructuur heeft moeten wijken voor logistiek en transport, waarbij de boulevard een bijzonder gevarieerde geschiedenis heeft. Van middeleeuwse haventjes en markten tot een prominente verbindingroute, het verleden van de boulevard is rijk en gevarieerd. Helaas is er weinig overgebleven van de vroegmiddeleeuwse woningen langs de stadsmuur. De komst van de auto heeft deze veranderingen verder versterkt, waarbij woonblokken zijn gesloopt voor de aanleg van de Wilhelminabrug en een drukke verkeersweg is ontstaan op de plaats van het gedempte kanaal. Het heeft een barrière gecreëerd tussen de stad en de waterkant.

Discussie

Voor het kaartmateriaal is gebruik gemaakt van verschillende historische kaarten die officieel erkend zijn door het Regionaal Historisch Centrum Limburg. Het is denkbaar dat er subjectiviteit kan optreden als gevolg van verschillen tussen de tekenaars, met betrekking tot zaken zoals het belang van stedenbouwkundige elementen, de schaal en symbolen of aanduidingen. Het is belangrijk op te merken dat deze subjectiviteit invloed kan hebben op de interpretatie van de kaarten en dus op de resultaten van het onderzoek. Hierdoor is er gestreefd een breed scala aan bronnen te raadplegen. Het is dan ook evident dat een onderbouwing aan de hand van een groter aantal bronnen kan resulteren in een geloofwaardiger onderzoek.

In zijn publicatie "Drie modellen voor de ontwikkeling van het middeleeuwse Maastricht" beschrijft hoogleraar middeleeuwse archeologie van Europa, Frans Theuws, drie verschillende interpretaties van de oorsprong en ontwikkeling van Maastricht. Deze modellen bieden diverse perspectieven op het ontstaan van Maastricht, hoewel ze in deze scriptie minder nadruk krijgen vanwege de voornaamste focus op publieke functies en het leven in de stad. In toekomstig onderzoek zou het echter interessant kunnen zijn om deze modellen te integreren in de analytische kaarten, om zo een standpunt te vormen bij het prioriteren van belangrijke en bepalende ontwikkelingen binnen de ruimtelijke structuur.

In het onderzoek is er getracht archeologische vondsten mee te nemen om bevindingen te onderbouwen. Er zijn echter vele rapporten gepubliceerd over opgravingen bijvoorbeeld rondom het Vrijthof-, Wyck- en Stokstaartgebied. Deze inzichten omvatten aspecten zoals ambacht, nederzetting, culturele en sociale kenmerken, en dragen bij aan het algehele begrip van de geschiedenis van de gebieden.

Het onderzoek visualiseert en onderbouwt vanuit de literatuur en historische kaartmateriaal hoe de nederzetting in Maastricht zich heeft ontwikkeld tot een volwaardige stad. Omdat het middeleeuwse leven zich vooral op straat heeft afgespeeld, wordt er een focus gelegd op publieke functies en infrastructuur. Hierbij worden de drie sleutelgebieden gebruikt om een belangrijke link te leggen tussen sociale interactie en vorming van ruimtelijke structuur. Dit sluit niet uit dat er andere interessante gebieden in Maastricht onderzocht kunnen worden om een beter totaalbeeld te krijgen van de verschillende invloeden die de stad gevormd hebben. Zo zou er in verder onderzoek gekeken kunnen worden naar het betrekken van meerdere casestudies.

- Stadsdeel Wyck heeft als onderdeel van het Castellum gefungeerd als een essentiële schakel in de oost-west verbinding. Het gebied kent historische en religieuze bebouwing, defensieve structuren en Romeinse infrastructuur.
- Er wordt vermoed dat de Boschstraat teruggaat op Romeinse infrastructuur, wat zou kunnen betekenen dat het een vroegmiddeleeuwse kern heeft gevormd.
- Sint Pieter maakt pas sinds 1920 deel uit van Maastricht, maar de Sint-Petrusparochie wordt al vermeld in de elfde eeuw. Het gebied kent een rijke geschiedenis, beïnvloed door zowel de Romeinse periode als de vroegmiddeleeuwse tijd.
- Een grondiger onderzoek van het Jekergebied zou waardevol kunnen zijn, aangezien de aanwezigheid van het stromende water van de rivier altijd menselijke nederzettingen heeft gestimuleerd. Daarnaast loop van de Jeker is enigszins veranderd door natuurlijke processen, maar vooral door menselijke ingrepen. Ambacht en molens hebben hier mogelijk het stedelijk landschap bepaald.

Vanwege de beperkte tijdsperiode voor dit onderzoek was er niet voldoende gelegenheid om gedetailleerd in te gaan op meer gebieden.

Bronnen

Bellomonte, P. Simon (1587). Schets Maastricht. BnF Catalogue général. <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb422997095>

Bellomonte, P. Simon (1575) Panorama van Wyck en Maastricht. Regionaal Historisch Centrum Limburg. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=0-1&index=3&imgid=6332693&id=6332689

Blaeu, J. (1649). Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden met hare beschrijvingen; Plattegrond van Maastricht. Met wapens van Maastricht en Gerard van Groesbeek, bisschop van Luik. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=0-1&index=1&imgid=7389142&id=7389138

Broekhoven, S., van Ginkel-Meester, S., Kolman, C., Elisabeth Stades-Vischer, E., Ronald, S., Venner, J. (2003). Maastricht, Monumenten in Nederland. Limburg. DBNL. https://www.dbnl.org/tekst/sten009monu08_01/sten009monu08_01_0090.php

Gemeente Maastricht. (1870). Schetstekening tot uitbreiding der stad Maastricht van ca. 18 bunders in verband gebracht met de Nederlandsche Spoorwegen voor het transport der goederen aan de twaalf voornaamste fabrieken en het Bassin https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=0-1&index=0&imgid=5756521&id=5756515

Guicciardini, Lodovico (1588) Plattegrond van Maastricht. Traiectum ad Mosam. Regionaal Historisch Centrum Limburg. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=1-1&index=0&imgid=6332973&id=6332969

Van Gulpen, P. (1850). Hotel du Gouvernement à Maastricht en 1850. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d1/Philippus_van_Gulpen_-_Vm_Gouvernement_1850.jpg

Hackeng, R (2012). Groot verhalenboek Maastricht: alle sprokkels uit het archief. Walburg Pers/RHCL.

Harrewijn, J. (1717). Gravure van het Dominicanenklooster zoals het eruitzag in het begin van de 18e eeuw. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Maastricht%2C_Dominicanenklooster%2C_gravure_Harrewijn%2C_1717.jpg

Hogenberg, F. (1583). Spaanse furie te Maastricht, 20 oktober 1576. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=0-1&index=1&imgid=7440875&id=7440871

Janssen, M. (1860). Plattegrond van Maastricht en Wyck. "Maastricht". Leiter-Nypels. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=2-1&id=6332707&index=2

Jobard, M. (1840). Plan de la ville de Maastricht. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=0-1&index=38&imgid=5756197&id=5756191

Klotz, V. (1671). Vrijthof zuidoosthoek <https://picryl.com/media/vrijthof-zuidoosthoek-toeschrijving-v-klotz-voor-1670-d5a782>

Kunstdruk Exploitatie Graafland. (1900). Plattegrond van Maastricht, onderdeel van een toeristische brochure uit circa 1900 https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=1-1&id=5756299&index=39

- Panhuysen, T., Dingemans, P., Minis, S., & Sprenger, E. (2013). De straatnamen van Maastricht. Hun herkomst en betekenis. Historische Kring Maastricht LGOG. <http://dare.uva.nl/record/1/400166>
- Panhuysen, T. (1996). Romeins Maastricht en zijn beelden. <https://repository.ubn.ru.nl/handle/2066/146254>
- Panhuysen, T. A. (1991). De Sint-Servaaskerk te Maastricht in de vroege middeleeuwen. *Bulletin KNOB*, 90(1), 15–24. <https://doi.org/10.7480/knob.90.1991.1.485>
- Panhuysen, T. (2015). De archeologie rond het Maastrichtse Vrijthof in de historie. *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg*, 151, 9–74. 175436_Vrijthof_Maastricht_PSHAL_151_2015.pdf (uva.nl)
- Paul, J. (1673). Siège de Maestricht par les armées du roi Louis XIV <https://www.photo.rmn.fr/archive/83-001587-2C6NU0H0VGTY.html>
- Ramakers, E. (2005). Historische atlas van Maastricht: 2000 jaar aan Maas en Jeker. SUN, Amsterdam.
- RTV Maastricht. (2022). Oudste café 't Rozenhoedje blijkt nog ouder. <https://rtvmaastricht.nl/nieuws/artikel/oudste-cafe-t-rozenhoedje-blijkt-nog-ouder>
- Schoonbrood, M., Grossier, J.S. (1924). Schetsen uit de geschiedenis van Maastricht en omstreken. Gebrs. Van Aelst, Maastricht. <https://www.delpher.nl/nl/boeken/view?coll=boeken&identificer=MMKB02:000120251:00008>
- Simons, P. (2023). Maastricht. 33, Markt. <https://www.ppsimons.nl/stamboom/maastricht/maastricht33.htm>
- Simons, P. (n.d.). Verdwenen kerken centrum Maastricht. <https://www.ppsimons.nl/stamboom/maastricht/verdwenenkerken.htm>
- Spiertz, M.G. (1964). Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. *Maaslandse Monografieën*, Gorcum. <https://web.archive.org/web/20211231014052/https://www.shclimburg.nl/sites/shclimburg.nl/files/maaslandse-monografieen/MM%2001%20def.pdf>
- Theuws, F., Kars, M. (2017). The Saint-Servatius complex in Maastricht: The Vrijthof excavations (1969–1970). Habelt-Verlag Bonn <https://research.vu.nl/en/publications/the-saint-servatius-complex-in-maastricht-the-vrijthof-excavation>
- Ubachs, P.J.H., Evers, I.M.H. (2005) *Historische Encyclopedie Maastricht*. Walburg Pers / RHCL, Maastricht.
- Ubachs, P.J.H. (1975). Twee heren, twee confessies: de verhouding van staat en kerk te Maastricht 1632–1673. Van Gorcum, Assen https://repository.ubn.ru.nl/bitstream/2066/148540/1/mmubn000001_085201170.pdf
- Ubachs, P.J.H., Evers, I.M.H. (2006). Tweeduizend jaar Maastricht. Een stadsgeschiedenis. Walburg Pres, Zutphen
- Verhart, L. (2013). De vroege prehistorie in Limburg https://www.limburg.nl/publish/pages/1061/late_prehistorie_in_limburg.pdf

Vogelstruys NL (2022). Historie. <https://web.archive.org/web/20220222180417/https://www.vogelstruys.nl/upload/idovhistore2016.pdf>

Von Geusau, B. (1895). Kaart van vijf religieuze instituten rond Vrijthof in Maastricht. Publications de la Société historique et archéologique dans le duché de Limbourg https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bf/Von_Geusau_%26_anonymus%2C_plattegrond_Maastricht_3.jpg

Wagenaar, J. (1747). Nauwkeurig Plan van de Stad Maastricht en Wijk. Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, Amsterdam. https://beeldbank.rhcl.nl/detail.php?nav_id=1-1&index=2&imgid=7519308&id=7519304